

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

БОЙКО ГАЛИНА МИКОЛАЇВНА

УДК 376.2+376.382+376.4+159.922:797.2+615.851

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ОСІБ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ В
ПАРАЛІМПІЙСЬКОМУ СПОРТІ**

13.00.03 – корекційна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ-2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий консультант : доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України
СИНЬОВ Віктор Миколайович,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
директор Інституту корекційної педагогіки і психології

Офіційні опоненти : доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України
Носко Микола Олексійович,
Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка,
ректор

доктор педагогічних наук, професор
Байкіна Ніна Григорівна,
Запорізький національний університет,
професор кафедри теоретичних основ фізичної культури і туризму

доктор педагогічних наук, доцент
Вихляєв Юрій Миколайович,
Національний технічний університет України «КП»,
професор кафедри фізичного виховання

Захист відбудеться 24 жовтня 2012 р. о 12-00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.14 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою : 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий 19 вересня 2012 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

С.В. Федоренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Реформування та модернізація системи спеціальної освіти в Україні, що реалізується згідно відповідних державних програм (Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Державної національної програми «Освіта» (Україна XXI століття), Національної доктрини розвитку фізичної культури і спорту та ін.), полягає, передусім, у забезпеченні вільного доступу людині з порушеннями психофізичного розвитку до отримання якісної багатоступеневої освіти та створенні сприятливих педагогічних умов для її всебічного особистісного розвитку, опанування ключовими соціальними компетенціями, що виступають підґрунтям для соціальної адаптації та інтеграції в систему сучасних суспільних відносин. Одним із дієвих напрямків реалізації державної політики України в сфері спеціальної освіти є багатовекторне функціонування фізичної культури та спорту інвалідів, зокрема, паралімпійського спорту.

Підвищена увага з боку держави до розвитку паралімпійського спорту як відносно нового соціокультурного феномена, зумовлена поліфункціональністю його впливу на особистість спортсменів (Н. Байкіна, Ю. Бріскін, Т. Вісковатова, С. Євсєєв, М. Козленко, І. Ляхова, Б. Сермеєв, Д. Силант'єв та ін.). Саме спорт є однією з типових соціальних моделей життєвої боротьби особистості за власне місце в суспільстві, ареною для самоствердження, самореалізації та публічної демонстрації власної активної життєвої позиції, утвердження перемоги людського духу над проблемами буття (Г. Арзютов, І. Волков, О. Дубогай, І. Медведєва, М. Носко, О. Тимошенко, Г. Чемерних та ін.).

Систематичне проведення змагань національного та міжнародного рівнів у паралімпійському спорті актуалізує увагу вчених до досліджень нових наукових проблем, пов'язаних із різними аспектами корекційної роботи зі спортсменами із порушеннями психофізичного розвитку в системі їхньої підготовки (І. Волков, Г. Чемерних, S. Kodish, P. Hodges-Kulinna, R. Pangrazi, P. Darst, J. Martin та ін.). Проведення таких наукових розвідок є актуальним для корекційної освіти й ґрунтується на фундаментальних дослідженнях українських учених у цій галузі (В. Бондаря, І. Дмитрієвої, Є. Коноплястої, С. Мироноваї, В. Синьова, Є. Синьової, Л. Сущенко, В. Тарасун, Л. Фомічової, О. Хохліної, А. Шевцова, М. Шеремет та ін.).

Актуальність дослідження також обумовлена своєрідністю психічного та особистісного функціонування осіб із вродженими та набутими порушеннями психофізичного розвитку, які перебувають під постійним впливом факторів, що суттєво обмежують їхню пізнавальну діяльність, комунікативні можливості, становлення особистості та дієздатність в цілому. Це позначається на їхній здатності до оволодіння різними видами діяльності, зокрема фізкультурно-спортивної (Н. Байкіна, Ю. Вихляєв, О. Григоренко, М. Козленко, Н. Ляхова, Б. Сермеєв, Б. Шеремет, О. Форостяна та ін.).

Функціонування паралімпійського спорту в Україні передбачає надання особам із порушеннями психофізичного розвитку фізкультурно-освітньої допомоги: формування системи спеціальних фізкультурно-спортивних знань, рухових умінь і навичок, а також розвиток специфічних властивостей психіки, що є підґрунтям для

досягнення ними достатнього рівня технічної, тактичної, функціональної та психологічної готовності до ефективної навчально-тренувальної й змагальної діяльності. Успішні виступи українських спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку на чемпіонатах світу та Європи, літніх і зимових Паралімпійських іграх сприяють піднесенню міжнародного престижу держави, формують позитивний імідж України серед світового співтовариства.

Висока напруженість сучасної підготовки спортсменів у паралімпійському спорті, значні обсяги тренувальних і змагальних навантажень потребують створення оптимальних педагогічних умов для їхнього ефективного функціонування як основних суб'єктів спортивної діяльності (О. Литвиненко, J. Martin, P. Kulinna, H. Sullivan). Актуальність здійснення відповідних наукових розвідок визначається, передусім, своєрідністю психічного та особистісного розвитку, характеру та глибини функціональних обмежень спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку та передбаченою необхідністю нівелювання дії факторів, що зумовлюють порушення психологічного здоров'я, погіршення їхнього соматичного стану, уникнення ризику травмування та вторинної інвалідизації. Це виключає можливість застосування традиційних підходів до визначення структури та змісту навчально-тренувального процесу й забезпечення участі в змаганнях спортсменів у паралімпійському спорті, зокрема, психолого-педагогічного супроводу їхньої спортивної діяльності.

Необхідність реалізації державної політики України в галузі спеціальної освіти, фізичної культури та спорту інвалідів, соціальна значущість подальшого розвитку паралімпійського спорту як одного з пріоритетних напрямків державної політики, зміцнення провідних позицій українських спортсменів на міжнародній арені, неможливість точної експлікації ключових закономірностей, методичних принципів і практичних підходів до побудови системи підготовки спортсменів в олімпійському спорті в навчально-тренувальний процес і забезпечення змагальної діяльності спортсменів у паралімпійському спорті, необхідність створення оптимальних психолого-педагогічних умов для досягнення ними високого рівня ефективності спортивної діяльності вказують на актуальність дисертаційного дослідження: *«Психолого-педагогічний супровід спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паралімпійському спорті»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження пов'язана з реалізацією Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») та положень Конвенції ООН про права інвалідів, узгоджується з завданнями, окресленими Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження державної програми вдосконалення системи підготовки спортсменів до Олімпійських та Паралімпійських ігор» від 26.09.02 за №1451, Національною Доктриною розвитку фізичної культури і спорту, планами Українського центру «Інваспорт» і регіональних центрів з фізичної культури і спорту інвалідів, програмами дитячо-юнацьких реабілітаційно-спортивних шкіл інвалідів; Зведеним планом науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури і спорту на 2006-2010 рр., тема 2.5.2.: «Теоретико-методологічні основи психологічного супроводу підготовки спортсменів-інвалідів різних нозологічних

груп», номер державної реєстрації 0106U012125 (керівник теми: Г.М. Бойко), а також входить до складу планової науково-дослідної роботи Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова: «Навчання, виховання, соціальна та трудова адаптація дітей з порушеннями психофізичного розвитку». Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 4 від 25.11.2011 р.) та узгоджена в міжвідомчій Раді з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні НАПН України (протокол № 10 від 20.12.2011 р.).

Мета дослідження полягає в створенні та теоретико-методологічному обґрунтуванні системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку, що спрямовується на забезпечення ефективної навчально-тренувальної та змагальної діяльності спортсменів у паралімпійському спорті.

Концептуальні положення зумовлені важливістю вдосконалення процесу підготовки спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку в паралімпійському спорті як відносно нової та важливої складової системи спеціальної освіти. *Концепція дослідження* ґрунтується на положенні, що психолого-педагогічний супровід спортивної діяльності є підсистемою цілісної системи підготовки осіб із порушеннями психофізичного розвитку, що спрямовується на забезпечення системного корекційно-розвивального впливу, будується на засадах інтеграції всіх видів підготовки (функціональної, техніко-тактичної, психологічної); забезпечує дотримання дидактичних принципів, формулювання мети, визначення проміжних завдань, методів, методичних прийомів, форм організації психолого-педагогічного супроводу, адекватних психофізичним особливостям спортсменів та орієнтованих на специфіку структури змагальної діяльності в обраному виді спорту; визначає можливість досягнення спортсменами з порушеннями психофізичного розвитку оптимального рівня готовності до високоефективної змагальної діяльності та результативність його реалізації під час офіційних стартів.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на тому, що підготовка осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паралімпійському спорті набуває ефективності, рівень спортивних результатів і стабільність їхніх виступів у змаганнях національного та міжнародного рангів достовірно підвищуються, якщо:

- розробити та здійснити теоретико-методологічне обґрунтування системи психолого-педагогічного супроводу навчально-тренувальної та змагальної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку корекційної спрямованості, що побудована на врахуванні особливостей їхнього соматичного стану, психічного та особистісного розвитку, обумовлених нозологічною групою, рівнем інтелектуальних і функціональних можливостей, специфікою педагогічної та психологічної структури змагальної діяльності;
- технологію практичної реалізації зазначеної системи побудувати на дотриманні принципу єдності корекції та тренування та специфічних психолого-педагогічних умов (діагностико-аналітичної, організаційної, корекційно-виховної, акмео-аксіологічної) й спрямувати на узгодженість усіх видів підготовки спортсменів із

порушеннями психофізичного розвитку: технічної, тактичної, функціональної, психологічної;

- врахувати специфіку структури взаємодії всіх суб'єктів спортивної діяльності, специфічних для паролімпійського спорту.

Досягнення мети та перевірка гіпотези дослідження забезпечується вирішенням таких завдань.

1. Визначити загальні та специфічні детермінанти спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку на підставі вивчення сучасних теоретичних підходів до її розгляду.
2. Вивчити та охарактеризувати особливості психічного та особистісного розвитку спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку, а також характер типових функціональних обмежень, що визначають зміст та обсяг специфічного для паролімпійського спорту психолого-педагогічного супроводу корекційної спрямованості й впливають на ефективність їхньої тренувальної та змагальної діяльності.
3. Обґрунтувати та розробити систему психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку.
4. Створити технологію практичної реалізації системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паролімпійському спорті, побудованої на дотриманні організаційної, діагностико-аналітичної, корекційно-виховної, акмео-аксіологічної психолого-педагогічних умов.
5. Розробити інтегральну методику оцінки та здійснити перевірку ефективності системи психолого-педагогічного супроводу тренувальної та змагальної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку як складової системи їхньої підготовки в паролімпійському спорті.

Об'єкт дослідження: спортивна діяльність осіб із порушеннями психофізичного розвитку.

Предмет дослідження: психолого-педагогічний супровід спортивної (тренувальної та змагальної) діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку в системі їхньої підготовки в паролімпійському спорті.

Проведення дослідження забезпечувало використанням таких **методів**: *теоретичних* – аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння даних спеціальної науково-методичної літератури з метою визначення соматичних, психологічних та особистісних детермінант та особливостей структури спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку; *емпіричних* – методу педагогічних спостережень за тренувальною та змагальною діяльністю спортсменів – резервістів, кандидатів і членів паролімпійської збірної команди України з плавання, що дозволило виявити особливості та специфіку психічних, особистісних і функціональних обмежень спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку, професійних дій інших суб'єктів спортивної діяльності, які забезпечують їхню тренувальну та змагальну діяльність, а також особливості змісту педагогічної та психологічної складових супроводу спортивної діяльності спортсменів у паролімпійському спорті; соціологічних – опитування, інтерв'ю, бесіди,

анкетування, за допомогою яких вивчено практичний досвід використання окремих складових супроводу навчально-тренувальної та змагальної діяльності спортсменів; вивчено стан інформованості фахівців про особливості й закономірності психічного та особистісного розвитку спортсменів різних нозологій, специфіку психолого-педагогічного супроводу їхньої навчально-тренувальної та змагальної діяльності у відповідності до характеру та глибини порушень психофізичного розвитку; з'ясовано обізнаність тренерів щодо ключових властивостей психіки спортсменів високої кваліфікації різних нозологій, що впливають на ефективність їхньої змагальної діяльності; психодіагностичних – дослідження ставлення спортсменів до власного захворювання чи фізичного дефекту (за «Особистісним опитувальником Бехтеревського інституту – ЛОБІ», ред. А. Личко); діагностика рівня особистісної та ситуативної тривожності спортсменів (за методикою Ч. Спілбергера – Ю. Ханіна); дослідження самооцінки тривоги, працездатності, активності, настрою та самопочуття за методикою „ТПАНС” (Н. Бачериков, М. Воронова, Е. Добромиль, 1988); дослідження мотивації спортсменів (за опитувальником Орлова); мотивації досягнення успіху та уникання невдач (ТМД) (за тест-опитувальником М. Магомет-Емінова); самооцінка та рівень домагань визначались за процедурою ранжування 20 якостей Н. Бордовської та А. Реана; пілотажні дослідження самооцінки та рівня домагань (за методикою Дембо-Рубінштейна); оцінка нервово-психічного напруження (за методикою Т. Немчина); дослідження рівня інтелектуального розвитку (за методикою Векслера в авторській адаптації (2003); оцінка рівня соціальної дезадаптації (за авторською методикою (2004); вивчення психологічного клімату в межах групового суб'єкта спортивної діяльності (за авторською методикою (2007); педагогічний експеримент, що складався з констатувального, пошукового та формульовального етапів; *статистичних* – методу середніх величин, критерію Фішера, χ^2 - критерію, коефіцієнта кореляції (r) з використанням програми STATISTICA for Windows and Microsoft Excel (2003).

Методологічною основою дослідження є принцип єдності психічної, фізичної та соціальної складових у розвитку особистості (І. Л. Виготський, В. Лебединський, П. Лесгафт, С. Максименко та ін.), фундаментальні положення теорії діяльності та принцип діяльнісного підходу, розкриті у працях Б. Ананьєва, М. Когана А. Леонтьєва, С. Рубінштейна; принцип системного підходу (К. Анохін, Б. Ломов); теоретичні положення Л.С. Виготського щодо розвитку та формування особистості з вродженими та набутими порушеннями психофізичного розвитку й положення теорії функціональних систем (К. Анохін), теорії побудови рухів (Н. Бернштейн); закономірності та принципи підготовки спортсменів (Л. Волков, Л. Матвеев, М. Озолін, В. Платонов та ін.), наукові доробки вітчизняних учених-дефектологів щодо навчання та виховання осіб із обмеженнями життєдіяльності з урахуванням їхніх пізнавальних, емоційно-вольових можливостей та психофізичних особливостей (В. Бондарь, І. Дмитрієва, І. Єременко, І. Моргуліс, С. Миронова, О. Литвак, В. Синьов, Є. Синьова, Л. Сущенко, В. Тарасун, Л. Фомічова, О. Хохліна, А. Шевцов, М. Шеремет та ін.).

Організація дослідження. Дослідження започатковане у 2003 році та тривало до 2012 р. На різних етапах педагогічного експерименту в дослідженні брали участь

364 особи, з яких 117 – спортсмени із порушеннями психофізичного розвитку зі складу резерву, кандидатів і членів штатної паралімпійської збірної команди України. Загальна кількість спортсменів-інвалідів за нозологіями розподіляється таким чином: 67 – інваліди з порушеннями опорно-рухового апарату; 31 – із порушеннями зору; 20 – з порушеннями розумового розвитку. З метою перевірки на валідність, достовірність та інформативність розроблених й адаптованих автором діагностичних методик до участі в дослідженні також залучено 247 спортсменів різного рівня кваліфікації з числа вихованців ДЮСШОР «Надія» (м. Кіровоград), СДЮСШ № 3 з плавання (м. Полтава), а також фахівців Укрцентру «Інваспорт», тренерів-викладачів Полтавського, Кіровоградського, Миколаївського, Харківського регіональних центрів з фізичної культури і спорту інвалідів «Інваспорт», обласних дитячо-юнацьких реабілітаційно-спортивних шкіл інвалідів.

Вирішення завдань дослідження та досягнення мети здійснювалось у чотири етапи. На *першому етапі* (2003-2005 рр.) вивчено стан дослідженості проблеми в теорії та практиці підготовки спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку, з'ясовано відсутність науково обґрунтованих теоретичних основ і напрацьованих практичних технологій психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб різних нозологій; сформульовано концептуальну ідею, гіпотезу, об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження, розроблено програму дисертаційного дослідження.

На *другому етапі* (2005-2007 рр.) проведено пілотажне дослідження та констатувальний етап педагогічного експерименту, під час яких досліджувався актуальний стан супроводу навчально-тренувальної та змагальної діяльності осіб різних нозологій у паралімпійському спорті, емпіричним шляхом визначено особливості психічного та особистісного розвитку спортсменів із порушеннями зору, опорно-рухового апарату, розумового розвитку. Проаналізовано та систематизовано результати констатувального етапу педагогічного експерименту; завершено теоретичне обґрунтування, розробку та експериментальну перевірку діагностичного інструментарію для оцінки рівня соціальної дезадаптації спортсменів і вивчення психологічного клімату в межах групових суб'єктів спортивної діяльності, специфічних для паралімпійського спорту. Здійснено розробку концепції та створення системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паралімпійському спорті.

На *третьому етапі* (2007-2008 рр.) здійснено розробку та обґрунтування технології практичної реалізації системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності; проведено пошуковий експеримент; теоретично обґрунтовано інтегральний критерій та здійснено розробку методики оцінки ефективності системи психолого-педагогічного супроводу.

На *четвертому етапі* (2008-2012 рр.) (формульованому етапі педагогічного експерименту) здійснено оцінку ефективності створеної системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями зору, опорно-рухового апарату, розумового розвитку; виконано кількісну та якісну оцінку експериментальних даних, сформульовано загальні висновки. За результатами

дисертаційного дослідження підготовлено та видано монографію; літературно оформлено рукопис дисертації.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на тренувальних базах Українського центру з фізичної культури і спорту інвалідів «Інваспорт», Національної федерації спорту інвалідів України під час проведення навчально-тренувальних зборів, національних і міжнародних змагань за участю збірних команд України серед осіб із порушеннями зору, опорно-рухового апарату, розумового розвитку, а також Кіровоградського, Миколаївського, Полтавського, Харківського регіональних центрів із фізичної культури і спорту інвалідів «Інваспорт», обласних дитячо-юнацьких реабілітаційно-спортивних шкіл, на базі яких здійснюється підготовка спортсменів, які входять до складу резерву, кандидатів і членів штатної збірної команди України з плавання.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше* комплексно досліджено проблему психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паралімпійському спорті, зокрема:

- обґрунтовано теоретико-методологічні засади та здійснено розробку концепції психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паралімпійському спорті;
- визначено особливості педагогічної й психологічної складових супроводу та здійснено розробку системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку;
- визначено психологічні, соматичні, соціальні фактори осіб із порушеннями психофізичного розвитку, що детермінують ефективність тренувальної та змагальної діяльності спортсменів-інвалідів, а саме: рівень соматичних обмежень і дієздатності в цілому; спрямованість особистості щодо розширення власних потенцій, опанування спеціальними знаннями та психотехнічними навичками, здібності до самовдосконалення у спортивній діяльності, здатність до ефективної соціальної взаємодії в межах групового суб'єкта спортивної діяльності, зокрема ступінь взаємоузгодженості дій між спортсменами та специфічними для паралімпійського спорту суб'єктами спортивної діяльності;
- здійснено системний аналіз й деталізовано фазовий склад змагальної діяльності спортсменів різних нозологій у паралімпійському спорті;
- охарактеризовано ступінь взаємозалежності між характером і тяжкістю сенсорних, моторних або інтелектуальних порушень спортсменів та обсягом специфічного психолого-педагогічного супроводу їхньої спортивної діяльності;
- визначено інтегральну характеристику змісту та критерії оцінки ефективності системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб у паралімпійському спорті, виділено та охарактеризовано ключові складові супроводу (психологічну та педагогічну); розкрито умови (організаційна, діагностико-аналітична, корекційно-виховна, акмео-аксіологічна), дотримання яких сприяє формуванню готовності спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку до ефективної змагальної діяльності та його прогнозованої реалізації під час відповідальних стартів.

Удосконалено:

- процедуру діагностики особливостей розвитку, диференційовану для осіб із порушеннями зору, опорно-рухового апарату різної етіології та розумового розвитку;
- понятійний апарат у сфері спеціальної освіти осіб із порушеннями психофізичного розвитку та його корекції засобами фізичної культури та спорту.

Подальшого розвитку дістали:

- положення щодо впливу участі осіб з моторними, сенсорними та інтелектуальними порушеннями в соціально значущій діяльності, наприкладі спортивної, на їхній психічний та особистісний розвиток;
- наукові відомості щодо особливостей педагогічної й психологічної структури змагальної діяльності плавців, а також структури готовності спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку до ефективної змагальної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості впровадження ключових теоретичних положень дисертації у навчально-тренувальний процес та змагальну діяльність спортсменів-інвалідів різних нозологій в системі їхньої підготовки в паролімпійському спорті, зокрема:

- технології реалізації системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паролімпійському спорті, що враховує типові та індивідуальні особливості, зумовлені нозологічною групою спортсменів. Особливістю технології є її зорієнтованість на одночасне розкриття особистісного та професійного (спортивного) потенціалу спортсменів; на врахування особливостей специфічної структури змагальної діяльності та вимог до психічних і функціональних можливостей спортсменів у сучасному паролімпійському спорті, а також до змісту супроводу тренувальної та змагальної діяльності осіб різних нозологій;
- умови ефективного функціонування групового суб'єкта спортивної діяльності, специфічного для паролімпійського спорту;
- авторського діагностичного інструментарію для вивчення особистісного розвитку та соціальної адаптації спортсменів-інвалідів, а також дослідження психологічного клімату та особливостей міжособистісної професійної взаємодії фахівців і спортсменів, які утворюють груповий суб'єкт спортивної діяльності в паролімпійському спорті.

Результати дисертаційного дослідження використані при розробці «Типового Положення» про ДЮРСШ інвалідів (2010 р.), «Положень» про проведення Чемпіонатів і Кубків України, Всеукраїнської спартакіади дітей-інвалідів «Повір у себе» 2006-2012 рр.; навчального посібника з грифом МОН «Реабілітаційна психологія» (протокол №1.4/18-Г-12.02, від 18.07.2007 року), впроваджуються у процес професійно-практичної підготовки студентів у галузях знань 0102 «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини», 0101 «Педагогічна освіта», напрямом «Корекційна освіта» (за нозологіями), спеціалізації: «Тифлопедагогіка та спеціальна психологія», «Ортопедагогіка», «Психокорекційна педагогіка та логопедія».

Апробація результатів дослідження проводилась у процесі виступів та обговорень його основних положень і результатів на міжнародних науково-

методичних і науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами» (Київ, 2004-2009); «Конструктивні підходи в забезпеченні єдності навчально-виховного процесу фізичного виховання різних ланок освіти» (Полтава, 2004); «Молода спортивна наука України» (Львів, 2007); «Шевченківська весна» (Київ, 2007); «XIII Каришинські читання» (Полтава, 2007); «Українська освіта у світовому часопросторі: II Міжнародний конгрес» (Київ, 2007); «Современный олимпийский спорт и спорт для всех: XI Международный конгресс» (Мінськ, 2007); «Современный олимпийский спорт и спорт для всех: XII Международный конгресс» (Москва, 2008); «Здоровьесберегающие технологии, физическая реабилитация и рекреация в высших учебных заведениях» (Харків, 2010); «Научные исследования в сфере физической культуры и спорта: мониторинг, технологии и методики» (Чупарча, 2010); «Психолого-педагогічні та медико-біологічні питання організації занять у фізичному вихованні та спорті» (Одеса, 2011). На всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Перспективи реформування предмета «Фізичне виховання» у вищих навчальних закладах України III – IV рівнів акредитації» (Полтава, 2004); «Методологія сучасних наукових досліджень» (Харків, 2005); «Актуальні питання вищої професійної освіти» (Донецьк, 2007); «Інноваційні технології у наукових дослідженнях і навчальному процесі вищого закладу освіти» (Полтава, 2007); «Інноваційний розвиток середовища життєдіяльності людини» (Полтава, 2008); «Проблеми фізичного здоров'я фахівця XXI століття» (Кіровоград, 2008); «Освіта і здоров'я: формування здоров'я дітей, підлітків і молоді в закладах освіти» (Суми, 2010), «Корекційна освіта: історія, сучасність та перспективи розвитку» (Кам'янець-Подільський, 2012) та ін. *Обговорення результатів* експериментального дослідження здійснювалось на засіданнях кафедри олімпійського та професійного спорту Національного університету фізичного виховання і спорту України (Київ, 2006-2009), кафедри фізичного виховання і спорту Полтавської державної аграрної академії (2009-2012), засіданнях кафедри ортопедагогіки та реабілітології Інституту корекційної педагогіки та психології НПУ імені М.П. Драгоманова (2011-2012), засіданнях тренерської ради паралімпійської збірної команди України з плавання (2005-2011); тренерських рад Полтавської обласної ДЮРСШ (2004-2012).

Публікації. За проблематикою дослідження опубліковано 55 одноосібних науково-методичних праці, серед них: 1 монографія, 1 навчальний посібник з грифом МОН України, 29 статей у фахових виданнях України, 24 статті в наукових збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Кандидатська дисертація на тему «Підготовка підлітків із синдромом Дауна до психосоціальної інтеграції в суспільство» була захищена у червні 2003 року, її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура дисертації. Робота складається зі змісту, переліку умовних скорочень, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (428 найменувань, з них 37 – іноземними мовами), додатків. Повний обсяг роботи викладений на 450 сторінках, з них 396 сторінок основного тексту. У тексті містяться 14 таблиць, 57 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність дослідження; сформульовано гіпотезу, визначені мета, завдання, об'єкт, предмет дослідження; охарактеризовано методи та етапи науково-дослідної роботи; розкрито та обґрунтовано наукову новизну і практичне значення, наведено дані щодо апробації та впровадження результатів дослідження; представлено відомості про зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами та експериментальну базу дослідження, опубліковані науково-методичні праці за темою дисертації; розкрито структуру та обсяг дисертаційного дослідження.

У першому розділі *«Теоретико-методологічні основи дослідження структури та змісту спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку»* розкрито теоретико-методологічні засади дослідження проблеми впливу сенсорних, моторних та інтелектуальних порушень на здатність спортсменів до ефективної спортивної діяльності та визначення змісту їхнього супроводу в паралімпійському спорті.

Методологічним обґрунтуванням дослідження структури, змісту та визначення детермінант психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності є теорія діяльності (М. Каган, О. Леонтьєв т. ін.). Незаперечну роль у визначенні сутності та змісту психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку мають філософські, психологічні та соціологічні дослідження людини як носія системи індивідуально-психологічних та особистісних якостей і суб'єкта діяльності (Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонтьєв, О. Петровський, А. Пуні та ін.). Дослідження ґрунтується на уявленнях про спортсмена як основного суб'єкта спортивної діяльності (О. Гаврилович, Є. Ільїна, А. Пуні та ін.) та є зорієнтованим на розуміння його особистісного потенціалу (С. Рубинштейн) та ключових механізмів його актуалізації (Л.С Виготський).

Визначальним методологічним положенням дослідження є принцип єдності психічної, фізичної та соціальної складових у розвитку особистості (І. Бех, В. Бондар, В. Синьов, Л. Виготський, М. Козленко, В. Лебединський т. ін.), положення щодо формування особистості з вродженими та набутими вадами, яка розвивається у відповідності до закономірностей розвитку здорових осіб під впливом соціального середовища та провідного виду діяльності (Л. Виготський, К. Платонов, С. Рубінштейн та ін.) й потребує застосування постійних корекційних впливів (В. Бондар, І. Ляхова, В. Синьов, О. Хохліна, М. Шеремет та ін.).

У визначенні концептуальних засад створюваної системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку важливого методологічного значення набуває принцип системного підходу, що розкриває цілісність, ієрархічність, структурність, впорядкованість, взаємозв'язок системи з середовищем, принципову неможливість елімінації властивостей системи до суми якостей її окремих складових. Ключовим елементом системи є суб'єкт спортивної діяльності (Р. Пілоян, А. Пуні, О. Родіонов). Вивчення особливостей функціонування суб'єктів спортивної діяльності в паралімпійському спорті передбачало врахування загальновідомих положень теорії особистості К. Платонова та різнорівневої системи організації

діяльності Б. Ананьєва, Б. Ломова та ін. Передбачено, що спортсмен як суб'єкт діяльності, може характеризуватись різним рівнем активності – бути відносно пасивним виконавцем інструкцій або свідомим та активним її учасником. Отже, принцип активності (О. Леонт'єв, С. Рубинштейн) суб'єктів спортивної діяльності правомірно розглядається в якості відправного теоретико-методологічного положення, що визначає характер і зміст психолого-педагогічного супроводу тренувальної та змагальної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку, орієнтованого, передусім, на розкриття та реалізацію їхнього особистісного та професійного потенціалу (С. Євсєєв). Дослідження ґрунтується на принципах діяльнісного підходу в психологічній (О. Леонт'єв, С. Рубинштейн), педагогічній (Н. Талізїна) та реабілітаційній (А. Шевцов) сферах, що обумовило необхідність орієнтації на особистісний досвід і потенціал спортсменів-інвалідів як основних суб'єктів спортивної діяльності, їхні потреби в саморозвитку та досягненні високої ефективності спортивної діяльності. Застосування діяльнісного підходу до вивчення особливостей психічного та особистісного розвитку спортсменів є підґрунтям для формування системного уявлення щодо індивідуально-психологічних резервів підвищення рівня їхньої готовності до змагальної діяльності та конкретизації завдань психолого-педагогічного супроводу осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паралімпійському спорті.

Враховуючи, що паралімпійський спорт розвивається за принципами розвитку олімпійського спорту (Ю. Бріскін, О. Литвиненко, А. Передерій та ін.), методологічними засадами розробки системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку є загальні положення теорії та методики спортивного тренування, спортивної фізіології, медицини, психології спорту, інших суміжних галузей наукового знання (Н. Булгакова, С. Вайцеховський, Д. Гоулд, Л. Матвєєв, Є. Несен, В. Платонов та ін.), а також сучасні теоретичні та методичні положення адаптивної фізичної культури та спорту, корекційно спрямованого фізичного виховання осіб із порушеннями психофізичного розвитку (Н. Байкіна, О. Григоренко, С. Євсєєв, В. Жилєнкова, М. Козленко, С. Курдибайло, І. Ляхова, М. Носко, С. Петруліна, Б. Сермєєв, Л. Сущенко, Л. Шапкова та ін.).

Обґрунтування теоретико-методологічних засад дозволило виокремити відправні положення дослідження: педагогічні та психологічні закономірності, умови та фактори, що впливають на ефективність тренувальної та змагальної діяльності осіб із порушеннями зору, опорно-рухового апарату, розумового розвитку; завдання та спрямованість психолого-педагогічного супроводу їхньої спортивної діяльності в паралімпійському спорті. З позицій теорії діяльності, спортивну діяльність розглянуто як історично обумовлений вид діяльності, якому притаманні всі риси, що характеризують діяльність людини. Аналіз педагогічної й психологічної структури та змісту спортивної діяльності передбачає звернення до критеріїв раціональності, завдяки яким можна встановити мету, мотивацію, цінності суб'єкта, який діє. Спортивна діяльність є джерелом встановлення специфічних взаємовідносин між спортсменом, тренером, іншими суб'єктами спортивної діяльності та виступає фактором формування психічних новоутворень особистості,

що забезпечують повноцінну реалізацію техніко-тактичного, психологічного та функціонального потенціалу спортсменів в обраному виді спорту.

На основі теоретичного аналізу першоджерел підтверджено можливість застосування філософських, соціологічних і психологічних підходів до розгляду групових процесів, характерних для спортивної діяльності. Це дозволило розглядати психолого-педагогічний супровід спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку як підсистему, що входить до цілісної системи підготовки спортсменів у паралімпійському спорті. Спортсмени з порушеннями зору, опорно-рухового апарату, розумового розвитку характеризуються відставанням від здорових атлетів за рівнем психічного та особистісного розвитку, показниками фізичної підготовленості, психомоторного та сенсомоторного розвитку, що виключає можливість прямого переносу традиційних підходів до визначення змісту та розробки системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності атлетів у паралімпійському спорті.

У другому розділі *«Концептуальні засади психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку»* здійснено розробку концепції, створення та теоретичне обґрунтування системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності спортсменів у паралімпійському спорті.

Теоретичними витокami концепції стали: з'ясовані під час теоретичного аналізу спеціальної літератури психолого-педагогічні особливості та структура спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паралімпійському спорті; закономірності та особливості психічного й особистісного розвитку таких спортсменів, що детермінують ефективність їхньої тренувальної та змагальної діяльності; результати узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду застосування окремих компонентів психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності спортсменів високої кваліфікації.

У дослідженні проблема психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку розглядається як самостійне соціально-психологічне явище, що структурно-інтегровано входить до складу загальної проблеми – системи підготовки спортсменів у паралімпійському спорті. Отже, поняття «психолого-педагогічний супровід спортивної діяльності» за сутнісним змістом підпорядковано поняттю «система підготовки», однак вказує на відносно самостійну та вагому складову цієї системи. Це актуалізує розгляд поняття психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності як цілісної системи, що поєднує окремі елементи (методи, засоби, прийоми, специфічні педагогічні умови тощо) психолого-педагогічного впливу на особистість спортсменів у тренувальному процесі та під час участі в змаганнях. Психолого-педагогічний супровід ґрунтується на взаємоузгоджених професійних діях суб'єктів спортивної діяльності, специфічних для паралімпійського спорту.

Аналіз літературних джерел підтвердив відсутність усталеного тлумачення поняття «психолого-педагогічний супровід» (М. Губанова, І. Волков, Є. Воронцова, А. Мудрик, М. Пряжников, І. Слободчиков, І. Фурман, Т. Шаповал та ін.). Багатовекторність поглядів учених пояснюємо специфікою вибору конкретної

категорії суб'єктів супроводу, що обумовлює своєрідність мети, завдань та умов його впровадження. Спільною залишається особистісно орієнтована парадигма супроводу, його націленість на особистісний розвиток і самореалізацію. У дослідженні психолого-педагогічний супровід спортивної діяльності потрактуємо як логічно впорядковану сукупність психолого-педагогічних заходів діагностики та впливу на особистість спортсменів в усі періоди підготовки, що реалізується в умовах узгодженої професійної взаємодії специфічних для паралімпійського спорту суб'єктів спортивної діяльності та сприяє розвитку індивідуально-психологічних й особистісних якостей спортсменів, дозволяє задовольняти актуальні вікові та особистісні потреби, вживати превентивних заходів щодо попередження порушень психологічного здоров'я, створювати сприятливі умови для формування високого рівня готовності до змагальної діяльності. Мета психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності спортсменів у паралімпійському спорті відповідає загальній меті їхньої підготовки – формування оптимального рівня їхньої готовності до ефективної спортивної діяльності, досягнення високого рівня спортивних результатів.

Психолого-педагогічний супровід є необхідною умовою підготовки осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паралімпійському спорті до ефективної навчально-тренувальної та змагальної діяльності. Ефективність психолого-педагогічного супроводу досягається у тих випадках, коли він реалізується не у вигляді окремих, одноразових заходів впливу, підтримки або допомоги спортсмену та тренеру, а шляхом створення системи психолого-педагогічного впливу, що забезпечує безперервний і комплексний характер супроводу. Системний характер психолого-педагогічного супроводу передбачає визначення та врахування особливостей психічного та особистісного розвитку спортсменів, визначення ступеня їх відповідності конкретним вимогам змагальної діяльності в паралімпійському спорті. Психолого-педагогічний супровід набуває статусу самостійного виду супроводу завдяки таким структурним елементам, як об'єкт, специфічний суб'єкт, активність суб'єкта, результат. Психолого-педагогічний супровід спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку має спільний із сучасною системою підготовки об'єкт – рівень готовності спортсменів до участі у спортивній діяльності. Під суб'єктами спортивної діяльності ми розуміємо фахівців, задіяних у процесі підготовки та участі осіб із порушеннями психофізичного розвитку в змаганнях. До основних суб'єктів спортивної діяльності в нашому дослідженні відносяться спортсмени з порушеннями зору, опорно-рухового апарату, розумового розвитку. До специфічних суб'єктів спортивної діяльності, характерних виключно для паралімпійського спорту, віднесено тренерів-таперів, тренерів-супроводжуючих, інших спеціально підготовлених фахівців, які створюють умови для безпечного та ефективного тренування спортсменів та їхньої участі в змаганнях, а також суб'єкти, професійні дії яких включені до структури змагальної діяльності і безпосередньо (або опосередковано) впливають на її результат.

У паралімпійському спорті спортсмени як основні суб'єкти спортивної діяльності характеризуються індивідуально-психологічними та функціональними

особливості, що відрізняють їх від суб'єктів в олімпійському спорті. Індивідуальні особливості, пов'язані з психосоматичним станом, визначають специфіку: технічної підготовки, зокрема ступінь і характер індивідуалізації техніки у відповідності до моторних, сенсорних або інтелектуальних обмежень спортсменів; тактичної підготовки, що враховує специфіку взаємодії суперників у відповідності до правил змагань у паралімпійському спорті; сенсорного та когнітивного компонентів забезпечення такої взаємодії між спортсменами.

Засобами психолого-педагогічного супроводу є всі традиційні, модифіковані та спеціально розроблені засоби впливу на особистість спортсменів і структуру їхньої тренувальної та змагальної діяльності. Їх практичне застосування реалізовується в умовах узгодженої взаємодії суб'єктів спортивної діяльності (групового суб'єкта) безпосередньо в тренувальному процесі, під час участі в змаганнях, а також в інший час, спеціально обраний для вирішення конкретних поточних завдань підготовки. Особливість групового суб'єкта спортивної діяльності полягає в тому, що над розв'язанням поточних завдань супроводу спортивної діяльності атлетів у паралімпійському спорті одночасно або послідовно працює група фахівців і спортсменів, а досягненню спільної мети підпорядковані зусилля всіх, хто входить до складу групового суб'єкта спортивної діяльності.

Результатом діяльності групового суб'єкта є вирішення спільними зусиллями поточних завдань психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку, збереження психологічного здоров'я, забезпечення оптимального рівня їхнього готовності до ефективної тренувальної та змагальної діяльності, досягнення ними індивідуальної вершини спортивної майстерності та її утримання. Єдність мети та мотивації суб'єктів, які входять до складу групового суб'єкта спортивної діяльності в паралімпійському спорті, є обов'язковою умовою його ефективного функціонування. Усвідомлення мети спортивної діяльності та мобілізація зусиль на її досягнення перебувають у взаємозв'язку з індивідуальною мотивацією всіх суб'єктів спортивної діяльності. Ключовими ознаками діяльності групового суб'єкта в системі психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паралімпійському спорті, як цілісного та відносно самостійного феномена, є: єдність мети та спільної мотивації; розподіл діяльності окремих суб'єктів супроводу за функціонально пов'язаними складовими; інтеграція індивідуальних дій в єдину (спільну) діяльність групового суб'єкта; єдність простору, одночасність або узгоджена послідовність виконання професійних дій усіма членами групового суб'єкта в тренувальному процесі та під час участі спортсменів у змаганнях всіх рівнів; спільний аналіз та оцінка груповим суб'єктом успіхів і невдач у спортивній діяльності.

Кількісний склад групового суб'єкта спортивної діяльності у паралімпійському спорті визначається: специфікою виду спорту; особливостями сенсорної, моторної або інтелектуальної недостатності конкретного спортсмена, що лімітують його дієздатність у спортивній діяльності; правилами змагань які визначають вимоги щодо обсягу обов'язкового та допустимого супроводу спортсменів різних функціональних класів. Діяльність групового суб'єкта

ґрунтується на спільних діях, міжособистісному спілкуванні та взаємоузгоджених і скоординованих зусиллях усіх суб'єктів, специфічних для паралімпійського спорту.

У контексті досліджуваної проблеми система психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паралімпійському спорті потрактовується як упорядкована сукупність педагогічних і психологічних заходів, що плануються та реалізуються в умовах узгодженої взаємодії групового суб'єкта спортивної діяльності та спрямовуються на формування здатності спортсменів до ефективної змагальної діяльності у відповідності до особливостей її структури в паралімпійському спорті. Створення системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності передбачає дотримання принципів науковості, гуманізації процесу підготовки, корекційно-розвивальної спрямованості навчально-тренувального процесу, індивідуалізації, що зумовлює врахування психологічних, особистісних і тілесних (соматичних) особливостей спортсмена, індивідуального темпу навчання та адаптації, діяльнісного підходу, що передбачає вивчення особливостей суб'єктів у процесі діяльності та зумовлює розгляд динаміки показників готовності спортсменів до ефективної змагальної діяльності. Психологічна складова супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку утворюється впорядкованою системою корекційних заходів, що спрямовані на досягнення ними відчуття особистісного внутрішнього та зовнішнього комфорту, високого (оптимально можливого) рівня розумової та фізичної працездатності, емоційної стійкості, здатності до ефективної тренувальної та змагальної діяльності (рис.1).

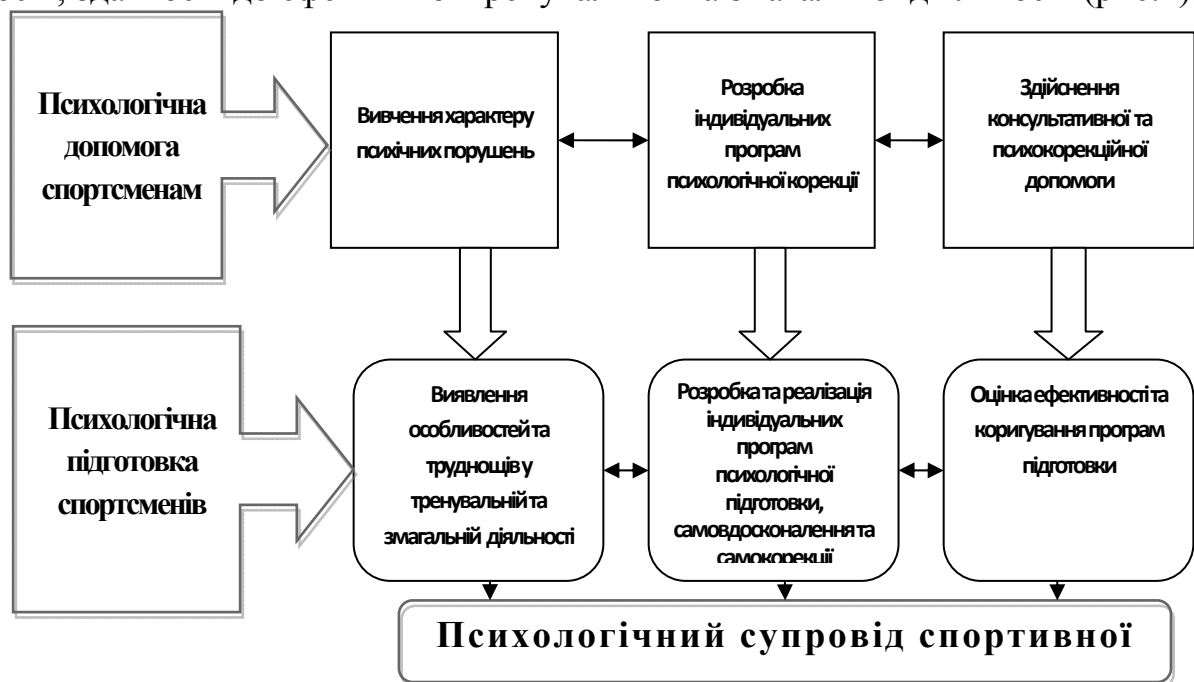

Рис. 1. Структура психологічної складової супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паралімпійському спорті

Зміст психологічної складової супроводу спортивної діяльності атлетів у паралімпійському спорті утворюють заходи психологічної підготовки та психологічної допомоги. Реалізація заходів, передбачених педагогічною складовою

супроводу, забезпечує створення сприятливих умов для ефективної тренувальної та змагальної діяльності спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку, ґрунтується на принципі єдності корекції з усіма іншими складовими в системі підготовки в сучасному паралімпійському спорті (рис. 2).

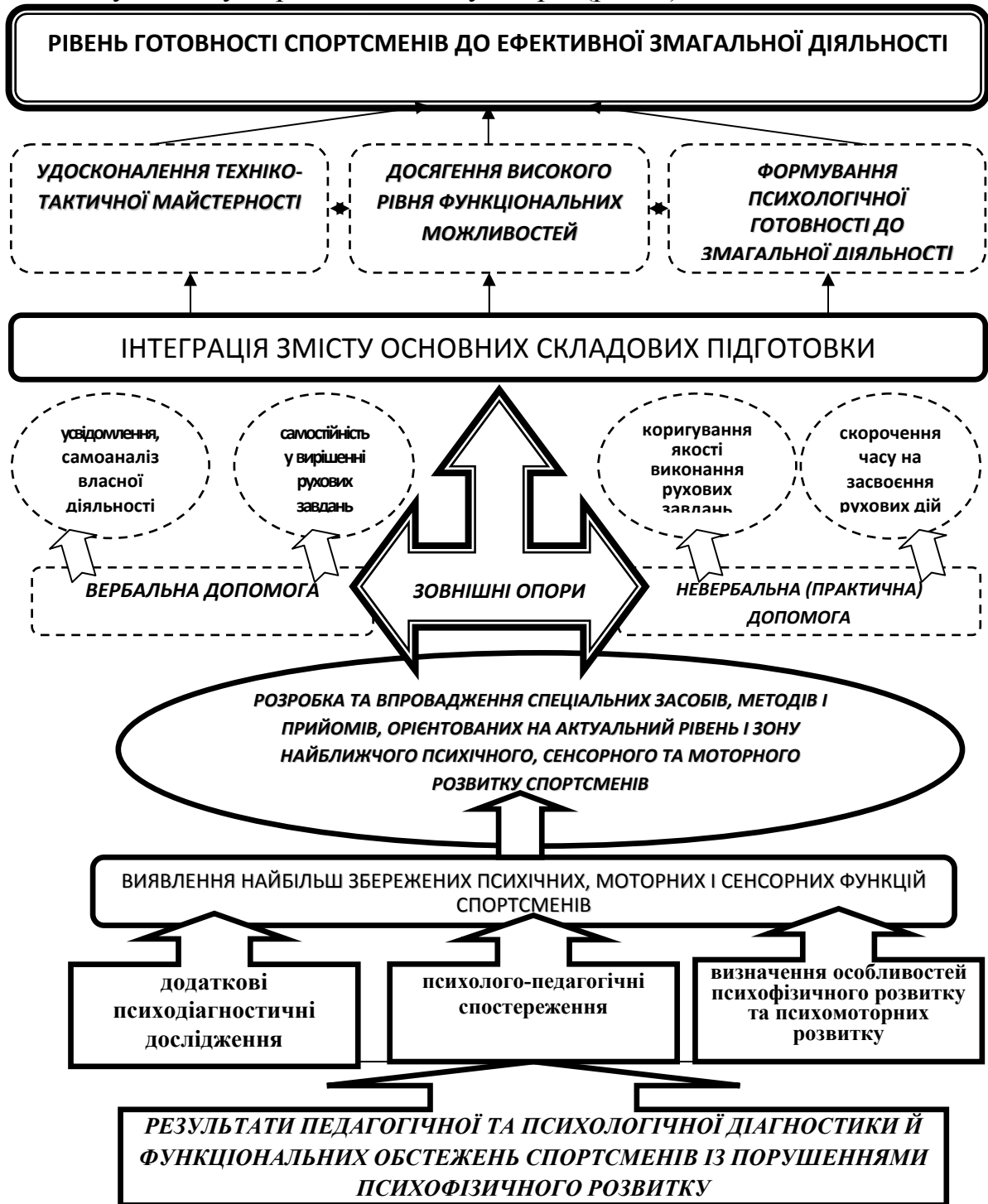

Рис. 2. Педагогічна складова в системі психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паралімпійському спорті

Метою впровадження системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паралімпійському спорті

є корекція можливих порушень психологічного здоров'я, їхній особистісний розвиток, створення умов для ефективної спортивної діяльності, що враховують структуру змагальної діяльності в залежності від конкретної змагальної дисципліни та функціональних обмежень спортсменів.

Результатом упровадження системи є психологічне здоров'я спортсменів, оволодіння ключовими соціальними та спеціальними компетенціями, що забезпечать ефективність їхньої тренувальної діяльності, високий рівень мотивації у досягненні мети в поєднанні з самоконтролем та адекватністю емоційних реагувань, здатністю до максимальної реалізації функціонального, техніко-тактичного та психологічного потенціалу в змагальній діяльності.

Розробка змісту системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку потребує врахування закономірностей формування структури змагальної діяльності як складного та багатокомпонентного процесу, спрямованого, на удосконалення індивідуального стилю ведення змагальної боротьби, що ґрунтується на вдосконаленні ключових складових підготовленості (техніко-тактичної, психологічної, функціональної) та формуванні якостей особистості переможця (рис. 3).

Формування структури змагальної діяльності спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку для конкретного змагання передбачає: 1) визначення мети змагальної діяльності та забезпечення її усвідомлення спортсменом, формування відповідної мотивації змагальної діяльності; 2) уточнення та узгодження функцій суб'єктів, що забезпечують змагальну діяльність спортсменів у паралімпійському спорті; 3) визначення та коректування окремих компонентів готовності спортсменів до змагальної діяльності, включаючи й ступінь узгодженості взаємодії між суб'єктами, специфічними для паралімпійського спорту; 4) вибір техніко-тактичної моделі ведення змагальної боротьби, що має відповідати меті змагання та актуальному рівню готовності спортсмена; 5) змагальну діяльність (змагальні дії та змагальні навантаження); 6) відновлення (найближче відновлення; аналіз процесуального аспекту змагальної діяльності та її результату; подальше психологічне та функціональне відновлення з досягненням фази суперкомпенсації). Згідно з визначеною фазовою структурою змагальної діяльності та у відповідності до завдань дослідження, потребують конкретизації особливості супроводу змагальної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паралімпійському спорті.

Структурними компонентами змагальної діяльності визначено: передстартову фазу (передстартова розминка та психологічне налаштування спортсмена на змагальну діяльність), змагальна фаза (наприклад, у спортивному плаванні її утворюють старт, рівень швидкості подолання дистанції, поворот, фініш), фаза післядії. Ефективність діяльності спортсменів у кожній із визначених фаз змагальної діяльності пов'язана з професійними діями традиційних і специфічних для паралімпійського спорту суб'єктів спортивної діяльності, зорієнтованими на індивідуальний характер супроводу.

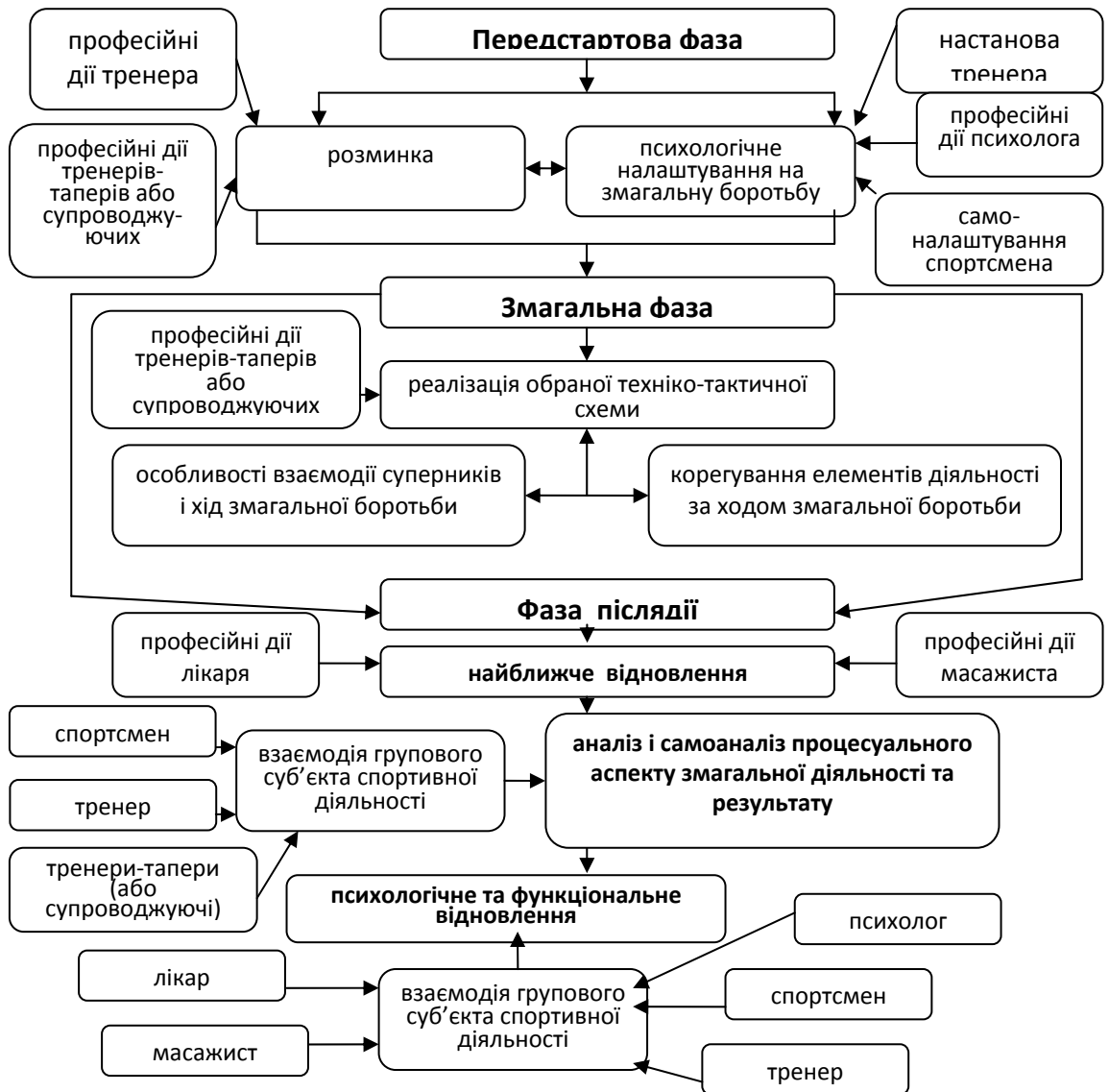

Рис. 3. Психолого-педагогічний супровід змагальної діяльності спортсменів у паралімпійському спорті

Обов'язковим компонентом системи психолого-педагогічного супроводу є її *результат*, що передбачає кількісну та якісну оцінку впливу на психічний та особистісний розвиток спортсменів, формування найвищого рівня готовності до змагальної діяльності.

Реалізація ключових положень концепції психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паралімпійському спорті вимагає створення необхідних умов, до яких віднесено: введення системи психолого-педагогічного супроводу як постійної складової системи підготовки спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку; створення дієздатного групового суб'єкта спортивної діяльності, який відповідає особливостям структури спортивної діяльності спортсменів різних функціональних класів у паралімпійському спорті; врахування нозологічних та індивідуальних особливостей психічного та особистісного розвитку, характеру функціональних обмежень спортсменів; розробку та реалізацію комплексної системи заходів психологічної допомоги та психологічної підготовки спортсменів, що здійснюється

в умовах раціональної взаємодії групового суб'єкта спортивної діяльності; дотримання корекційної спрямованості змісту психологічної, техніко-технічної, функціональної підготовки спортсменів; створення педагогічної технології практичної реалізації системи, що включає інструктивно-методичні матеріали, необхідні для продуктивної діяльності групового суб'єкта в різні періоди підготовки спортсменів у паралімпійському спорті; розробку та впровадження методів контролю за ефективністю діяльності групового суб'єкта в процесі реалізації поточних завдань, передбачених системою психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паралімпійському спорті.

У третьому розділі «Експериментальне дослідження особливостей психічного та особистісного розвитку спортсменів із психофізичними порушеннями» здійснено аналіз теорії та практики психолого-педагогічного супроводу тренувальної та змагальної діяльності атлетів у паралімпійському спорті, а також представлено результати дослідження характеру ставлення особистості до власного фізичного дефекту, мотиваційної сфери, особистісної та ситуативної тривожності, самооцінки та рівня домагань осіб із порушеннями зору, опорно-рухового апарату, розумового розвитку як інтегральних показників, що визначають їхню здатність до ефективної спортивної діяльності.

За результатами власних діагностичних досліджень встановлено, що для спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку додатковим психологічним фактором, що провокує формування психологічних новоутворень, нехарактерних для здорових спортсменів, визначає характер особистісного розвитку та здатність до ефективної спортивної діяльності є тип ставлення до власного фізичного дефекту. Доведено, що фізичні порушення, на відміну від сенсорних, більш глибоко позначаються на сприйманні «Я-фізичного» та особистості спортсменів ($\chi^2_{\text{емп.}} = 7,397$; $\chi^2_{\text{кр.0,05}} = 1,64$; для степенів свободи $n-1=1$; $\chi^2_{\text{емп.}} > \chi^2_{\text{кр.0,05}}$ – сукупності різні). Встановлено, що дезадаптивні прояви спортсменів, передусім, виявляються у їхньому ставленні до самотності, майбутнього, в окремих випадках, до своїх вітальних функцій (самопочуття, настрою, сну, апетиту).

Мотиваційна сфера особистості спортсмена розглядається дослідниками як група соціальних потреб, що характеризують його ставлення до особистого тренера та тренувального процесу в цілому (І. Волков, Н. Сосніна та ін.). Вивчення мотиваційних тенденцій осіб із порушеннями психофізичного розвитку різних нозологій дозволило виявити низку закономірностей. Нами встановлено, що серед спортсменів із порушеннями зору відзначається домінування мотивації досягнення успіху в порівнянні зі спортсменами з порушеннями опорно-рухового апарату, однак ці відмінності статистично недостовірні ($\chi^2_{\text{емп.}} = 0,957$; $\chi^2_{\text{кр.0,05}} = 1,64$; для степенів свободи $n-1=1$; $\chi^2_{\text{емп.}} < \chi^2_{\text{кр.0,05}}$ – сукупності однакові).

Проведений порівняльний аналіз мотиваційних тенденцій спортсменів-інвалідів екстра-класу всіх нозологій (Заслужених майстрів спорту України та Майстрів спорту України міжнародного класу) з відповідними особливостями мотивації спортсменів, рівень кваліфікації яких не досягнув міжнародного рівня (Майстрів спорту України та Кандидатів у майстри спорту), показав, що в групі

спортсменів міжнародного рівня, особи з мотиваційною тенденцією досягнення успіху складають 47,05 %, тоді як серед спортсменів національного рівня відповідний показник становить 68,67 % ($\chi^2_{\text{емп.}} = 9,556$; $\chi^2_{\text{кр.0,05}} = 1,64$; для степенів свободи $n-1=1$; $\chi^2_{\text{емп.}} > \chi^2_{\text{кр.0,05}}$ – сукупності різні). Передбачаємо, що високі досягнення спортсменів на змаганнях найвищого рангу зумовлюють підвищення рівня відповідальності за результати виступів. Прагнення не втратити завойованих позицій може провокувати підвищення рівня особистісної тривожності, зміщення мотиваційного акценту з пошуку шляхів досягнення успіху на гальмування потягів або дій, що можуть призвести до невдалого виступу в змаганнях. Висунуте припущення підтверджується встановленим взаємозв'язком між рівнем особистісної тривожності спортсменів-інвалідів високої кваліфікації та їхніми домінуючими мотиваційними тенденціями ($r=0,69$).

Аналіз мотиваційних конфліктів, що виникають під час підготовки спортсменів до основних стартів макроциклу та варіантів вибору альтернативних дій із позиції раціональності дозволив встановити, що модальний контекст мотивації спортсменів детерміновано рівнем їхніх спортивних досягнень ($\chi^2_{\text{емп.}} = 33,35$; $\chi^2_{\text{кр.0,05}} = 3,84$; для степенів свободи $n-1=1$; $\chi^2_{\text{емп.}} > \chi^2_{\text{кр.0,05}}$ – сукупності різні). Визначення модального контексту діяльності спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку високої кваліфікації забезпечує прогнозування їхніх ймовірних дій, що дозволяє вчасно вживати відповідних корекційних заходів, спрямованих на збереження цілісності структури «Я – професійний спортсмен», незважаючи на можливі порушення рівноваги між «Я – реальним», бажаннями та життєвим досвідом спортсменів.

Встановлено, що розвиток особистості спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку, формування уявлень про себе, власні здібності та можливості, місце та роль у складній системі суспільних відносин визначається характером їхньої взаємодії з соціумом, що детермінується сукупністю специфічних загальнонозологічних та індивідуальних психічних й особистісних якостей. В умовах поєднання комунікативного досвіду з досвідом успішної спортивної діяльності відбувається розвиток адекватної, відносно стійкої самооцінки. Порівняльний аналіз самооцінки та рівня домагань спортсменів із різним рівнем кваліфікації доводить достовірний позитивний вплив успішних занять спортивною діяльністю на особистісний розвиток осіб із порушеннями опорно-рухового апарату ($\chi^2_{\text{емп.}} > \chi^2_{\text{кр.0,05}}$; $\chi^2_{\text{емп.}} = 247,99$; $\chi^2_{\text{кр.0,05}} = 7,82$; степенів свободи $n-1=3$;) та зору ($\chi^2_{\text{емп.}} > \chi^2_{\text{кр.0,05}}$; $\chi^2_{\text{емп.}} = 127,81$; $\chi^2_{\text{кр.0,05}} = 7,82$; для степенів свободи $n-1=3$) ($\chi^2_{\text{емп.}} > \chi^2_{\text{кр.0,05}}$ – сукупності різні).

Результати дослідження підтвердили взаємозв'язок самооцінки та рівня домагань у структурі особистості спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку – зафіксована статистично достовірна кількість випадків, де адекватна самооцінка спортсменів-інвалідів (висока та середня) сполучається з реалістичним рівнем домагань ($\chi^2_{\text{емп.}} = 0,957$; $\chi^2_{\text{кр.0,05}} = 1,64$; для степенів свободи $n-1=1$; $\chi^2_{\text{емп.}} < \chi^2_{\text{кр.0,05}}$ – сукупності однакові).

Вивчення тривожності як особистісної характеристики спортсменів із порушеннями зору, опорно-рухового апарату, розумового розвитку показало

домінування середнього рівня особистісної тривожності (77,77 % досліджуваних); високий рівень зафіксовано в 13,67 % випадків; низьким рівнем характеризуються 8,54 % досліджуваних. Аналіз експериментальних даних показав наявність нозологічних відмінностей рівнів особистісної тривожності спортсменів із порушеннями зору, опорно-рухового апарату, розумового розвитку: 90,32 % спортсменів із порушеннями зору характеризуються середнім рівнем особистісної тривожності; в 09,67 % випадків діагностовано високий рівень тривожності; низького рівня тривожності серед спортсменів цієї нозології не виявлено; у групі спортсменів із порушеннями опорно-рухового апарату в 78,78 % випадків виявлено середній рівень тривожності; 16,66 % спортсменів мають високий рівень тривожності; 04,54 % – низький ($\chi^2_{\text{емп.}} = 12,44$; $\chi^2_{\text{кр.0,05}} = 5,99$; для степенів свободи $n-1=2$; $\chi^2_{\text{емп.}} > \chi^2_{\text{кр.0,05}}$ – сукупності різні). У групі осіб із порушеннями розумового розвитку 75 % спортсменів характеризуються низьким рівнем особистісної тривожності; високий рівень зафіксовано в 25 % випадків. Домінування низького рівня тривожності пояснюємо низьким рівнем самоідентифікації, не сформованістю власного «Я», емоційно-вольовою незрілістю, загальним особистісним недорозвитком розумово відсталих спортсменів.

Вивчення ситуативної тривожності здійснюється в тренувальному процесі та під час участі спортсменів у відповідальних змаганнях. Ми враховуємо, що рівень ситуативної тривожності корелює з суб'єктивною оцінкою спортсменом значущості змагання. Дослідження, проведені за 1-3 доби до передбачуваного виступу в змаганнях показали, що в 82,05 % осіб із порушеннями психофізичного розвитку напередодні старту відзначаються зміни рівнів ситуативної тривожності: підвищення рівня ситуативної тривожності за 3 доби до початку змагань зафіксовано в 29,07 % іспитованих; у 16,23 % – за 2 доби; у 40,17 % – за 1 одну добу; у 14,52 % спортсменів не зафіксовано змін рівнів ситуативної тривожності напередодні змагань. Порівняльний аналіз динаміки ситуативної тривожності спортсменів різних нозологій показав відсутність достовірних міжнозологічних відмінностей досліджуваних показників у осіб із порушеннями зору та опорно-рухового апарату напередодні змагань (з достовірною ймовірністю 0,95 досліджені сукупності даних ситуативної тривожності спортсменів однакові ($\varphi_{\text{емп.}} = -1,36$; $\varphi_{\text{кр.0,05}} = 1,64$; $\varphi_{\text{емп.}} < \varphi_{\text{кр.0,05}}$) та наявність таких відмінностей у порівнянні з групою спортсменів із порушеннями розумового розвитку ($\varphi_{\text{емп.}} = 5,297$; $\varphi_{\text{кр.0,05}} = 1,64$; $\varphi_{\text{емп.}} > \varphi_{\text{кр.0,05}}$ – сукупності різні).

У дослідженні враховано, що психічний стан спортсменів до початку змагань позначається на результативності та надійності змагальної діяльності. Це спонукало нас до визначення рівня ситуативної тривожності спортсменів за 30 хвилин до старту: у 29,91 % досліджуваних зафіксовано передстартове підвищення ситуативної тривожності в межах мобілізаційного оптимуму; у 60,68 % рівень тривожності відповідав стану передстартової лихоманки; в 09,40% випадків передстартовий стан був кваліфікований як передстартова апатія. Отримані емпіричні дані щодо рівнів особистісної та ситуативної тривожності спортсменів аналізувались у сукупності з оцінкою та самооцінкою результатів виступів у змаганнях. Це дозволило визначити вплив характеру тривожності на результат

змагальної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку, а також здійснити подальший вибір методів корекції тривожності в залежності від індивідуально-психологічних особливостей кожного спортсмена.

Кількісне та якісне опрацювання результатів емпіричних досліджень уможливило розробку технології практичної реалізації системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паралімпійському спорті.

У четвертому розділі *«Практична реалізація системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паралімпійському спорті»* презентовано технологію практичної реалізації системи, визначено та деталізовано психолого-педагогічні умови її впровадження в системі підготовки спортсменів у паралімпійському спорті.

Презентовану технологію реалізації системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паралімпійському спорті розглянуто як сценарій функціонування групового суб'єкта спортивної діяльності, що створює умови для ефективної навчально-тренувальної та змагальної діяльності спортсменів-інвалідів, що пов'язано з формуванням оптимального рівня їхньої готовності до змагальної діяльності та його прогнозованої реалізації під час відповідальних стартів. Теоретичним підґрунтям запропонованої технології стали: 1) ключові принципи розробки педагогічних технологій та їх класифікаційні параметри (В. Беспалько, Г. Селевко та ін.); 2) організаційно-методичні та психологічні аспекти підготовки спортсменів високої кваліфікації (С. Вайцеховський, І. Волков, Л. Матвеев, В. Платонов, К. Сахновський та ін.); 3) результати досліджень соціальної перцепції в процесі взаємодії людини з людиною (Н. Бордовська, С. Дружилов, Я. Коломенський, А. Реан та ін.); 4) основні положення психолого-педагогічного супроводу спортсменів високої кваліфікації (М. Ванек, І. Волков, Г. Горбунов, В. Мельников, В. Непопалов, Є. Романіна, А.В. Родіонов, J. Martin); 5) соціально-психологічні, психолого-педагогічні закономірності функціонування групового суб'єкта спортивної діяльності в паралімпійському спорті (Г. Бойко).

Технологічний підхід передбачав дотримання загальнонаукових принципів системності, вимірності, керованості, а також технологічних принципів: структурної та змістовної цілісності технології, її діагностичної спрямованості, завершеності, соціо- та природовідповідності. Презентована технологія за філософською основою є природовідповідною, оскільки враховує особливості психічного та особистісного розвитку спортсменів кожної з нозологій і передбачає створення оптимальних умов для розвитку цілісної особистості, здатної до найвищого рівня досягнень у соціально значущій діяльності, зокрема, в спортивній. Ключовими характеристиками технології є процесуальність, пролонгованість, відповідність реальним умовам тренувальної та змагальної діяльності в паралімпійському спорті, а також встановлення особливих відносин між суб'єктами спортивної діяльності. Основними принципами психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паралімпійському спорті є гуманне

ставлення до особистості, віра в її сили, кваліфікована допомога та підтримка спортсменів.

За характером змісту та структурою технологія є професійною, адже спрямовується на підвищення ефективності спортивної діяльності спортсменів високої кваліфікації. За категорією суб'єктів – індивідуальною, оскільки є орієнтованою на особливості та можливості кожного окремого спортсмена з урахуванням специфіки його психічного та особистісного розвитку, характеру функціональних обмежень, необхідного обсягу додаткового супроводу спортивної діяльності, інших специфічних вимог, передбачених структурою та фазовим складом кожного окремого виду змагальної діяльності. За позицією суб'єктів спортивної діяльності технологія є особистісно орієнтованою, оскільки головним ціннісним орієнтиром виступає особистість спортсмена, його мотиви, потреби, інтереси, потенційні можливості та здібності. За домінуючими організаційними формами технологія є груповою, оскільки вирішення всіх поточних завдань психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку забезпечується професійними діями специфічного групового суб'єкта, об'єднаного спільною метою та мотивацією. За напрямом модернізації технологія є організаційно-методичною реконструкцією системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паролімпійському спорті.

Метою презентованої технології є створення оптимальних умов для формування високого рівня готовності спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку до змагальної діяльності та найвищого рівня його реалізації під час участі у відповідальних стартах. Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань: 1) формування належного рівня соціально-психологічної компетентності суб'єктів спортивної діяльності, задіяних в системі підготовки спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку; розвиток їхніх комунікативних, перцептивно-рефлексивних, організаційних здібностей, що забезпечує ефективну професійну взаємодію групового суб'єкта спортивної діяльності в паролімпійському спорті; 2) формування належного рівня психологічного здоров'я спортсменів; 3) формування оптимального мотиваційного підґрунтя спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку; 4) удосконалення ключових властивостей психіки, що впливають на ефективність спортивної діяльності спортсменів у залежності від особливостей структури та фазового складу змагальної діяльності, а також характеру, глибини та ступеня незворотності ураження, вимог, регламентованих правилами змагань, що визначені ІРС для спортсменів кожного з функціональних класів. Презентована технологія як система найбільш раціональних способів, прийомів і методів професійної взаємодії суб'єктів спортивної діяльності, побудована на дотриманні таких психолого-педагогічних умов:

1) діагностико-аналітичної – вивчення особливостей психічного та особистісного розвитку спортсменів як основних суб'єктів супроводу та спостереження за динамікою досліджуваних показників в усіх періодах підготовки; визначення характеру, ступеня та незворотності функціональних (фізичних) обмежень спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку; вивчення особливостей

структури змагальної діяльності спортсменів, які спеціалізуються в різних видах змагальної програми;

2) організаційної – визначення особливостей організації супроводу, адекватного індивідуально-психологічним і функціональним можливостям спортсменів, що спрямовується на забезпечення високої ефективності тренувальної та змагальної діяльності, зокрема, встановлення обсягу та характеру необхідного супроводу спортивної діяльності в залежності від специфіки та важкості ураження, вимог правил змагань; утворення відповідного групового суб'єкта та його пролонгована взаємоузгоджена діяльність у тренувальному процесі та участі спортсменів у змаганнях; уточнення для кожного спортсмена високої кваліфікації оптимального складу локального групового суб'єкта спортивної діяльності, що забезпечує високий рівень виконання ним професійних функцій у кожній із фаз змагальної діяльності;

3) корекційно-виховної – розробки базового корекційно спрямованого змісту психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паролімпійському спорті; здійснення індивідуалізації та конкретизації базового змісту психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності для кожного спортсмена щодо визначення поточних завдань супроводу, вибору методів і засобів впливу, спрямованих на реалізацію заходів із психологічної підготовки та психологічної допомоги спортсменам, забезпечення корекційного спрямування їхньої тренувальної діяльності, що передбачає здійснення опори на більш збережені функції та вибір оптимальної техніко-тактичної моделі ведення змагальної боротьби;

4) акмео-аксіологічної – орієнтація спортсменів на проміжну та підсумкову самооцінку досягнутого рівня готовності до високоєфективної змагальної діяльності, створення умов для їхньої усвідомленої участі у вирішенні поточних завдань підготовки з метою досягнення найвищого рівня спортивних результатів.

Реалізація діагностико-аналітичної умови передбачає здійснення вибору діагностичного інструментарію та визначення особливостей його використання у відповідності до нозологічних особливостей спортсменів із порушеннями зору, опорно-рухового апарату, розумового розвитку, вирішення поточних діагностичних завдань. Дотримання діагностико-аналітичної умови забезпечує визначення адекватних форм, методів і засобів впливу на особистість спортсменів, уточнення змісту психолого-педагогічного супроводу їхньої спортивної діяльності у відповідності до поточних завдань підготовки та участі в змаганнях.

Реалізація організаційної умови передбачає: утворення дієздатних пролонгованих і локальних групових суб'єктів спортивної діяльності, що в умовах відповідальної взаємозалежності забезпечують планування та реалізацію завдань психолого-педагогічного супроводу осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паролімпійському спорті. Передбачено, що специфічні для паролімпійського спорту групові суб'єкти є оптимальною мікромоделлю професійної взаємодії суб'єктів спортивної діяльності, що забезпечує ефективність тренувальної та змагальної діяльності спортсменів кожної з нозологій.

Реалізація корекційно-виховної умови пов'язана з розробкою базового змісту психолого-педагогічного супроводу з подальшою його індивідуалізацією та

конкретизацією: складання індивідуальної карти спортсмена, що включає загальну характеристику його соматичного стану з докладним переліком функціональних обмежень, характеристику психічного, психомоторного та сенсомоторного розвитку, характеристику спортсмена як особистості та суб'єкта спортивної діяльності. Індивідуальні карти використовуються для уточнення завдань підготовки та визначення обсягу необхідної допомоги, вибору методів і засобів впливу на особистість, проведенням поточного консультування та корекційної роботи зі спортсменом, визначення особливостей та здійснення обґрунтованого вибору техніко-тактичної моделі змагальної діяльності та утворення відповідного локального групового суб'єкта, професійні дії якого забезпечать ефективну діяльність спортсмена в усіх фазах змагальної діяльності.

Реалізація акмео-аксіологічної умови передбачає систематичне застосування процедур самооцінювання процесуального аспекту тренувальної та змагальної діяльності спортсменів, що забезпечує їхню орієнтацію на об'єктивні критерії, сприяє формуванню професійної самосвідомості, підвищує рівень соціально-професійної компетентності, забезпечує уникання надмірного суб'єктивізму. Самооцінка процесуального аспекту та проміжних результатів спортивної діяльності розглядається як спосіб саморефлексії в специфічному соціальному середовищі, як уміння спортсмена адекватно оцінювати рівень власних можливостей і досягнень, усвідомлювати фактори, що забезпечують або лімітують їхню здатність до досягнення вершин спортивної майстерності. Дотримання кожної з психолого-педагогічних умов забезпечує ефективність реалізації заходів, передбачених системою психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паралімпійському спорті.

У п'ятому розділі *«Експериментальне дослідження ефективності реалізації системи психолого-педагогічного супроводу тренувальної та змагальної діяльності спортсменів у паралімпійському спорті»* представлено результати розробки методики, обґрунтування інтегрального критерію та здійснення експериментальної оцінки ефективності системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку.

Розробку методики оцінки ефективності системи здійснено з метою отримання об'єктивної інформації щодо результатів її експериментального впровадження. Вибір методів ґрунтується на даних сучасної методології наукових досліджень, а саме: застосовані методи є теоретично обґрунтованими, інформативними, адекватними меті дослідження, зручними у використанні; передбачено можливість багаторазового використання обраних методів, що забезпечує отримання достовірної інформації щодо динаміки досліджуваних показників, а також уможливорює перспективне планування такої динаміки; матеріали дослідження, отримані за допомогою обраних методів, допускають конструктивну формалізацію кількісних та якісних показників із можливістю їх подальшого порівняння, статистичної обробки та систематизації. Практичне використання методів дослідження, а також інтерпретація отриманих даних передбачає дотримання принципів: об'єктивності, системного структурно-динамічного вивчення, розвитку. Методика оцінки ефективності реалізації системи

психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку представлена у вигляді інтегрального критерію (табл. 1).

Таблиця 1

Критерії та складові оцінки системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку

Критерій ефективності	Складові
Критерій ефективності професійної взаємодії (E_{iprv})	Ефективність функціонування групового суб'єкта спортивної діяльності (взаємодії фахівців і спортсменів у межах групового суб'єкта): ➤ психологічний клімат у межах групового суб'єкта спортивної діяльності (за поведінковим, емоційним і когнітивним компонентами); ➤ мотиваційний компонент ефективності; ➤ рефлексивно-оцінний компонент ефективності; ➤ діагностичне оцінювання ефективності функціонування групового суб'єкта спортивної діяльності
Критерій психологічної ефективності (E_{inc})	Оцінка досягнутого рівня готовності: ➤ інтегральна самооцінка досягнутого рівня готовності (психологічної, техніко-тактичної, функціональної); ➤ експертна інтегральна оцінка досягнутого рівня готовності (психологічної, техніко-тактичної, функціональної); ➤ визначення ступеня узгодженості самооцінок та експертних оцінок досягнутого рівня готовності
Критерій педагогічної ефективності ($E_{изд}$)	➤ результати виступів спортсменів в основному змаганні макроциклу; ➤ відповідність прогнозованого результату фактично досягнутому: відхилення ($\pm$) результату, показаного спортсменом, від прогнозованого

Застосування інтегрального критерію дозволяє визначити ефективність спільної професійної діяльності фахівців і спортсменів у межах групових суб'єктів спортивної діяльності, а також результативність діяльності кожного окремого спортсмена. Умовами реалізації системи передбачено здійснення поточного коригування умов, форм, методів і засобів впливу в процесі супроводу навчально-тренувальної та змагальної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку з метою забезпечення науково-обґрунтованого планування корекційних заходів, контролю за повнотою вирішення завдань підготовки спортсменів до участі в національних першостях і чемпіонатах, змаганнях міжнародного рівня. Тому методикою передбачено здійснення проміжної та підсумкової оцінки ефективності практичної реалізації системи.

Ефективність системи (E_c) представлено у вигляді інтегрального показника, що визначається як сума оцінок, отриманих за кожним із трьох критеріїв ефективності (E_i) з урахуванням їх вагових коефіцієнтів (α_i):

$$(E_c = \sum_{i=1}^3 \alpha_i E_i) \quad (1),$$

де $\sum$ – знак суми; α_i – ваговий коефіцієнт (коефіцієнт значущості) окремого критерію ефективності системи супроводу; E_i – один із трьох критеріїв ефективності реалізації системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку. Отже,

$$E_c = \alpha_1 E_{\text{іпрв}} + \alpha_2 E_{\text{іпс}} + \alpha_3 E_{\text{ізд}} \quad (2),$$

де $E_{\text{іпрв}}$ – критерій ефективності професійної взаємодії групового суб'єкта спортивної діяльності; $E_{\text{іпс}}$ – критерій психологічної ефективності; $E_{\text{ізд}}$ – критерій педагогічної ефективності; α_1 – ваговий коефіцієнт критерію ефективності професійної взаємодії групового суб'єкта спортивної діяльності; α_2 – ваговий коефіцієнт критерію психологічної ефективності; α_3 – ваговий коефіцієнт критерію педагогічної ефективності змагальної діяльності.

Ваговий коефіцієнт α_i для кожного з критеріїв визначається за результатами експертної оцінки кваліфікованих тренерів-викладачів із використанням методу ранжування. Результати експертного дослідження підлягали перевірці на достовірність, що здійснювалась за допомогою визначення коефіцієнта конкордації. При ймовірності помилки 0,05 було підтверджено, що погоджуваність у думках експертів об'єктивна ($\chi^2_{\text{емп.}} > \chi^2_{\text{кр.0,05}}$). Усі критерії та складові ефективності системи є односпрямованими: за умови, що оцінка за одним із критеріїв зростає, це свідчить про зростання ефективності системи супроводу, якщо зменшується – про зниження ефективності.

За результатами проведених розрахунків отримано три вагових коефіцієнти значущості кожного з критеріїв ефективності (табл. 2).

Таблиця 2

Критерії ефективності системи та їх вагові коефіцієнти

Критерій ефективності	Ваговий коефіцієнт критерію α_i
Критерій ефективності професійної взаємодії	0,28
Критерій психологічної ефективності	0,21
Критерій педагогічної ефективності	0,51
Інтегральний критерій ефективності системи ($E_c = \sum_{i=1}^3 \alpha_i E_i$)	1

Бальна оцінка результатів впровадження системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паралімпійському спорті за складовими критерію ефективності професійної взаємодії групових суб'єктів спортивної діяльності, психологічної та педагогічної ефективності спортсменів із порушеннями зору, опорно-рухового апарату, розумового розвитку, а також інтегральна оцінка ефективності системи здійснюється за чотирма оціночними рівнями: оптимальним (високим) – 4 бала, що вказує на найвищий позитивний рівень розвитку або сформованості оцінюваного

фактору (процесу, якості); базовим (достатнім) – 3 бала, що вказує на сприятливий позитивний рівень оцінюваного фактору; середнім (недостатнім) – 2 бала, що вказує на несприятливий негативний рівень оцінюваного фактору; низьким (критичним) – 1 бал, що вказує на найнижчий негативний рівень оцінюваного фактору. Результати ($M \pm m$) оцінки системи за кожним із трьох інтегральних критеріїв ефективності підлягають кількісному та якісному опрацюванню з урахуванням їх вагових коефіцієнтів.

За результатами педагогічного експерименту встановлено, що фахівці й спортсмени, які утворюють групові суб'єкти спортивної діяльності, специфічні для паралімпійського спорту, характеризуються домінуючим високим рівнем сформованості комунікативних здібностей, достатнім рівнем активності та самостійності під час обговорення та прийняття спільних рішень, демонструють здатність до взаємної підтримки та допомоги. Більшість спортсменів із порушеннями зору та опорно-рухового апарату характеризуються адекватною гнучкою самооцінкою, мають достатній досвід оцінки актуального рівня готовності до змагальної діяльності, адекватний рівень домагань і домінування потреби в досягненні успіху. Достовірних позитивних зрушень досліджуваних показників у спортсменів із порушеннями розумового розвитку не зафіксовано. Підсумкові результати оцінки ефективності системи за критерієм ефективності професійної взаємодії наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Результати оцінки реалізації системи за критерієм ефективності професійної взаємодії (%)

Рівень ефективності (бали)	Складові критерію			Ваговий коефіцієнт критерію α_i
	Мотиваційний (n=41)	рефлексивно-оцінний (n=41)	психологічний клімат групових суб'єктів (n=5)	
Оптимальний (високий – 4 бала)	85,36	41,46	60	0,28
Базовий (достатній – 3 бала)	9,75	34,14	40	
Недостатній (середній – 2 бала)	4,87	24,39	-	
Критичний (низький – 1 бал)	-	-	-	

Результат дослідження ефективності реалізації системи за критерієм ефективності професійної взаємодії ($M \pm m$) дорівнює $3,52 \pm 0,08$ бала, що відповідає оптимальному рівню ефективності системи (статистичне значення критерію – $\alpha_1 E_{\text{прв}} = 0,9856$).

Аналіз результатів, отриманих за критерієм психологічної ефективності реалізації системи підтверджує правомірність розгляду групового суб'єкта спортивної діяльності як оптимальної мікромоделі професійної взаємодії фахівців і спортсменів із порушеннями зору, опорно-рухового апарату, розумового розвитку та

підтверджує ефективність створеної системи психолого-педагогічного супроводу (табл. 4).

Таблиця 4

**Результати оцінки реалізації системи за
критерієм психологічної ефективності (%)**

Рівень ефективності (бали)	Складові критерію			Ваговий коефіцієнт критерію α_i
	самооцінка плавців досягнутого рівня готовності (n=48)	експертна оцінка досягнутого рівня готовності плавців, (n=48)	узгодженість самооцінок та експертних оцінок (n=48)	
Оптимальний (високий – 4 бала)	68,75	56,25	-	0,21
Базовий (достатній – 3 бала)	14,58	27,08	68,75	
Недостатній (середній – 2 бала)	14,58	16,67	16,66	
Критичний (низький – 1 бал)	02,08	-	14,58	

Підсумкові результати оцінки ефективності системи за критерієм психологічної ефективності підтверджують, що завдяки орієнтації спортсменів на об'єктивні критерії було забезпечено поступове формування їхньої адекватної професійної самооцінки, розвиток самосвідомості та соціально-психологічної компетентності. Порівняльний аналіз результатів узгодження самооцінки та експертної оцінки, отриманих у групі спортсменів із порушеннями розумового розвитку, підтвердив наявність суттєвої розбіжності з відповідними показниками у спортсменів із порушеннями зору та опорно-рухового апарату ($\chi^2_{\text{емп.}} > \chi^2_{\text{кр.0,05}}$ – сукупності різні).

Дотримання акмео-аксіологічної умови в процесі реалізації системи передбачало систематичне застосування процедур самооцінювання можливостей, процесуального аспекту й результатів тренувальної та змагальної діяльності спортсменів, їхню орієнтацію на досягнення вершин спортивної майстерності. Отримані показники в групі спортсменів із порушеннями розумового розвитку показали недостатню дієвість застосованих впливів. Відсутність достовірних позитивних змін в особистісному розвитку пояснюємо типовими для осіб цієї нозології особистісними порушеннями, зокрема, суттєвими розладами адаптивної поведінки, що проявляються в когнітивних, соціальних і адаптивних навичках: самоідентифікації та самонаціленості особистості, навичках спілкування, недостатньо розвиненій здатності до самостійного встановлення та підтримування соціальних контактів, нездатності діяти самостійно в складних ситуаціях вибору. Результати проведених досліджень підтверджують, що особистісний розвиток спортсменів із порушеннями розумового розвитку обмежується тільки формуванням задатків професійної самосвідомості. Принагідно, що подальша реалізація системи сприятиме корекції структури їхнього «Я», зокрема, самосвідомості, самооцінки та

позитивно позначиться на формуванні професійної самосвідомості таких спортсменів.

Підсумкові результати дослідження ефективності реалізації системи за критерієм психологічної ефективності ($M \pm m$) дорівнюють $3,13 \pm 0,11$ бала, що відповідає базовому (достатньому) рівню ефективності (статистичне значення критерію – $\alpha_2 E_{inc} = 0,6573$).

За досліджуваними складовими критерію педагогічної ефективності, що експлікований у результатах змагальної діяльності спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку під час їхніх виступів в основних змаганнях макроциклу, підтверджено ефективність реалізації системи психолого-педагогічного супроводу їхньої спортивної діяльності як необхідної складової системи підготовки спортсменів у паролімпійському спорті (табл. 5).

Таблиця 5

Результати оцінки реалізації системи за критерієм педагогічної ефективності (%)

Рівень ефективності (балів)	Складові критерію		Ваговий коефіцієнт критерію α_i
	результат виступу (n=48)	відносна результативність (n=48)	
Оптимальний (високий – 4 бала)	81,25	33,33	0,51
Базовий (достатній – 3 бала)	12,5	45,83	
недостатній (середній – 2 бала)	-	8,33	
Критичний (низький – 1 бал)	6,25	12,5	

Результати оцінки системи за критерієм педагогічної ефективності ($M \pm m$) дорівнюють $3,36 \pm 0,17$ бала, що відповідає базовому (достатньому) рівню ефективності системи (статистичне значення критерію – $\alpha_3 E_{изд} = 1,705$).

На підставі інтегральної оцінки результатів експериментального впровадження системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паролімпійському спорті як необхідної складової системи їхньої підготовки підтверджено достатній рівень її ефективності – $E_c = 3,35 \pm 0,14$ бала.

ВИСНОВКИ

1. У дослідженні вперше комплексно вивчено проблему психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку як підсистеми цілісної системи підготовки спортсменів у паролімпійському спорті, що реалізується в умовах функціонування специфічних групових суб'єктів спортивної діяльності.

Розробка теоретико-методологічних засад дослідження актуалізувала виокремлення:

- логіко-філософського рівня методології, що дозволило розглядати діяльність спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку з позицій раціонального способу активного перетворення світу та самого себе;

- психологічного рівня методології, що дозволило охарактеризувати суб'єктів і структуру спортивної діяльності, специфічну для спортсменів різних нозологічних груп, виокремити психолого-педагогічні аспекти тренувальної та змагальної діяльності спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку, що забезпечуються професійними діями інших її суб'єктів, специфічних для паролімпійського спорту; наукове обґрунтування групового суб'єкта спортивної діяльності та особливості його функціонування в паролімпійському спорті. Вибір діяльнісного підходу як однієї з ключових методологічних засад у визначенні структури та змісту системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паролімпійському спорті актуалізував звернення до особистості спортсменів, їхнього індивідуального досвіду, активізації потреби в самоактуалізації та саморозвитку;

- загальнонаукових принципів підготовки спортсменів, що дозволило розглянути психолого-педагогічний супровід як використання в будь-якій практичній діяльності людини, зокрема, у системі підготовки спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку, теоретичних і практичних доробок психологічної та педагогічної наук (теоретичних знань, методичного матеріалу, дослідницького інструментарію, технологій розвитку особистості та ін.), застосування яких забезпечує ефективне досягнення мети діяльності, включаючи й спортивну.

2. Теоретико-методологічне обґрунтування наукових підходів до вивчення детермінант спортивної діяльності (психологічних, соматичних, особистісних, соціальних) спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку ґрунтується на засадах фундаментальних положень теорії діяльності та системного підходу до їх вивчення з використанням педагогічних, психологічних і соціологічних методів дослідження. Встановлено, що найвищий рівень спортивних досягнень забезпечується особистісними якостями та властивостями психіки спортсменів: адекватною самооцінкою та рівнем домагань, домінуванням мотивації на досягнення успіху, середнім рівнем особистісної тривожності. Підвищення ефективності тренувальної та змагальної діяльності спортсменів ґрунтується на прагненні до розширення власних потенцій, що створює передумови для опанування спеціальними знаннями та навичками й подальшого розвитку здібностей до самовдосконалення та ефективної міжособистісної взаємодії у межах групового суб'єкта спортивної діяльності, досягнення вершин спортивної майстерності.

3. Визначено особливості психічного та особистісного розвитку, а також характер типових функціональних обмежень спортсменів-інвалідів, що зумовлюють зміст та обсяг специфічного для паролімпійського спорту психолого-педагогічного супроводу та впливають на ефективність їхньої тренувальної та змагальної діяльності. За результатами констатувального етапу педагогічного експерименту та вивчення думки провідних фахівців-практиків доведено необхідність: забезпечення корекційного змісту супроводу тренувальної та змагальної діяльності спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку; визначення та врахування тяжкості

сенсорних, моторних або інтелектуальних обмежень під час планування індивідуальних заходів специфічного психолого-педагогічного супроводу їхньої спортивної діяльності; забезпечення професійної взаємодії між суб'єктами спортивної діяльності.

4. Здійснено створення системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку як комплексу заходів, що реалізуються груповим суб'єктом спортивної діяльності й спрямовуються на досягнення спортсменами психологічної стабільності, відчуття особистісного внутрішнього та зовнішнього комфорту, високого (оптимально можливого) рівня розумової та фізичної працездатності, емоційної стійкості, здатності до ефективної змагальної діяльності. Реалізація системи здійснюється в умовах продуктивного функціонування специфічних для паролімпійського спорту суб'єктів спортивної діяльності. Утворення та функціонування групового суб'єкта спортивної діяльності паролімпійському спорті має ряд особливостей: 1) соціально-психологічні – за рахунок колективно розподіленої діяльності, узгодженості професійних дій створюються комфортні умови для ефективного виконання спортсменами із порушеннями психофізичного розвитку тренувальної роботи та максимальної реалізації напрацьованого ними техніко-тактичного, функціонального та психологічного потенціалу під час виступів у змаганнях; формується поле для специфічної психолого-педагогічної корекції професійно значущих особистісних якостей фахівців і спортсменів; 2) процесуальні – досягнення мети психолого-педагогічного супроводу тренувальної та змагальної діяльності кожного зі спортсменів забезпечується завдяки спільним (одночасним або послідовним) зусиллям спортсменів і фахівців, які утворюють специфічний для паролімпійського спорту груповий суб'єкт спортивної діяльності; 3) синергетичні – результат діяльності групового суб'єкта утворюється сукупністю результатів, отриманих під час індивідуально-групової та парної професійної діяльності суб'єктів, які входять до складу групового суб'єкта.

5. Результати досліджень особливостей психічного та особистісного розвитку спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку, визначення та обґрунтування специфіки структури змагальної діяльності плавців у паролімпійському спорті (старту, плавання по дистанції, повороту та фінішної ділянки дистанції), а також психологічної структури спортивної діяльності (мотивації, способів, умов і результату діяльності) спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку забезпечило визначення психолого-педагогічних умов ефективного функціонування спортсменів високої кваліфікації в паролімпійському спорті (діагностико-аналітичної, організаційної, корекційно-виховної, акмео-аксіологічної), що деталізуються в технології практичної реалізації системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паролімпійському спорті.

6. Доведено, що ефективність реалізації системи обумовлена сукупністю показників індивідуальної ефективності спортсменів у поєднанні з ефективністю діяльності групових суб'єктів, специфічних для паролімпійського спорту, які забезпечують тренувальну діяльність спортсменів і виконують професійні дії в кожній із фаз

змагальної діяльності (передстартовій, змагальній та фазі післядії). Кількісний та якісний аналіз результатів інтегральної оцінки системи за критеріями ефективності професійної взаємодії суб'єктів спортивної діяльності передбачав визначення мотиваційної та рефлексивно-оцінної складових ефективності в сукупності з результатами діагностичного оцінювання ефективності функціонування групових суб'єктів спортивної діяльності. На час проведення підсумкових обстежень в учасників дослідження доведено домінування мотиваційних тенденцій на досягнення успіху ($\chi^2_{\text{емп.}} > \chi^2_{\text{кр.0,05}}$) у порівнянні з результатами, отриманими на констатувальному етапі педагогічного експерименту. Визначення ефективності за рефлексивно-оцінною складовою передбачало вивчення самооцінки та рівня домагань спортсменів як психологічних регуляторів професійної взаємодії суб'єктів спортивної діяльності. Отримані результати підтверджують зростання кількості осіб з адекватною (високою та середньою) самооцінкою та рівнем домагань ($\chi^2_{\text{емп.}} > \chi^2_{\text{кр.0,05}}$). Оцінка ефективності функціонування групових суб'єктів спортивної діяльності відповідає високому (оптимальному) рівню, а результати дослідження групової динаміки є статистично значущими ($\chi^2_{\text{емп.}} > \chi^2_{\text{кр.0,05}}$). За результатами, отриманими на формуальному етапі педагогічного експерименту, доведено, що груповий суб'єкт спортивної діяльності є оптимальною мікромоделлю професійної взаємодії фахівців і спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку всіх нозологій у паралімпійському спорті: при статистичному значенні критерію ефективності професійної взаємодії $\alpha_1 E_{\text{іпрв}} = 0,9856$ показник оцінки ефективності реалізації системи відповідає оптимальному рівню ($3,52 \pm 0,17$ бала).

Оцінка системи за критерієм психологічної ефективності показала домінування високого рівня готовності спортсменів до змагальної діяльності. Аналіз результатів експертної оцінки досягнутого спортсменами рівня готовності та подальше визначення ступеня узгодженості результатів самооцінок спортсменів з експертними оцінками показали, що в 73,91 % випадків самооцінка осіб із порушеннями опорно-рухового апарату та в 77,77 % випадків самооцінка осіб із порушеннями зору співпала з експертною оцінкою, що засвідчує домінування достатнього рівня соціально-психологічної та професійної компетентності учасників дослідження ($\chi^2_{\text{емп.}} < \chi^2_{\text{кр.0,05}}$). Порівняння результатів експертних оцінок із самооцінками спортсменів із порушеннями розумового розвитку підтвердило, що наявність органічного ураження мозку та пов'язаний із ним інтелектуальний недорозвиток лімітують прогредієнтність особистісного розвитку спортсменів цієї нозології, що обмежується тільки формуванням задатків професійної самосвідомості ($\chi^2_{\text{емп.}} > \chi^2_{\text{кр.0,05}}$). Однак, результати педагогічних спостережень за тренувальною та змагальною діяльністю плавців із порушеннями розумового розвитку дозволяють передбачити можливість часткової корекції структури їхнього «Я», що має позитивно позначитись на самосвідомості спортсменів, їхній здатності до адекватного усвідомлення власних здібностей і можливостей. Результати оцінки системи за критерієм психологічної ефективності, при статистичному значенні критерію $\alpha_2 E_{\text{іпс}} = 0,6573$, указують на її достатній рівень ($3,13 \pm 0,11$ бала).

Оцінка системи за критерієм педагогічної ефективності, що есплікується в результативності виступів спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку в

офіційних змаганнях, показала домінування позитивної динаміки результатів в учасників дослідження. Інтегральна оцінка системи за критерієм педагогічної ефективності змагальної діяльності осіб із порушеннями зору, опорно-рухового апарату, розумового розвитку, при статистичному значенні критерію $\alpha_3 E_{\text{ізд}} = 1,705$, указує на достатній рівень ефективності системи ($3,36 \pm 0,08$ бала).

Результати інтегральної оцінки практичної реалізації системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності спортсменів із порушеннями зору, опорно-рухового апарату, розумового розвитку засвідчує достатній рівень її ефективності ($3,35 \pm 0,14$ бала) та підтверджує правомірність теоретичних і методологічних положень розробленої концепції психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паролімпійському спорті.

7. У результаті дослідження обґрунтовано нові підходи до вивчення спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку як особистості та активних суб'єктів спортивної діяльності, що суттєво розширюють наукові відомості про особливості тренувальної та змагальної діяльності спортсменів у паролімпійському спорті, зокрема, для:

- визначення загальних закономірностей, змісту та структури спортивної діяльності спортсменів у паролімпійському спорті;
- визначення основних детермінант, що впливають на ефективність тренувальної та змагальної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку;
- визначення та обґрунтування структури готовності спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку до змагальної діяльності;
- визначення особливостей функціонування специфічних для паролімпійського спорту групових суб'єктів спортивної діяльності в системі підготовки спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку;
- обґрунтування прикладних аспектів психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності спортсменів, що дістали розробки в технології практичної системи, яка враховує специфічні способи та умови тренувальної та змагальної діяльності спортсменів-інвалідів різних нозологій, зокрема, особливостей структури їхньої змагальної діяльності;
- дотримання психолого-педагогічних умов, що забезпечують ефективність функціонування спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку в паролімпійському спорті, досягнення ними вершин спортивної майстерності.

8. Результати досліджень системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності плавців із порушеннями психофізичного розвитку, отримані на підставі розробки теоретико-методологічних засад, що враховують особливості структури спортивної діяльності в конкретному виді спорту, можуть бути використані в системі підготовки спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку високої кваліфікації – представників інших видів спорту, умови та способи діяльності яких потребують постійної узгодженої професійної взаємодії суб'єктів спортивної діяльності в процесі вирішення тренувальних завдань та участі спортсменів у змаганнях, а також у процесі підготовки та підвищення кваліфікації фахівців галузі фізичної культури та спорту та корекційної освіти.

Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з поглибленням розробки теоретичних засад і конкретизацією методичних положень, що будуть покладені в основу створення загальної системи підготовки спортсменів із порушеннями психофізичного розвитку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ РОБІТ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ **Монографія та навчально-методичний посібник із грифом МОН України**

1. Бойко Г. М. Психолого-педагогічний супровід спортивної діяльності плавців із порушеннями психофізичного розвитку в паралімпійському спорті : монографія / Г. М. Бойко. – Полтава : ТОВ АСМІ, 2012. – 360 с.
2. Бойко Г. М. Реабілітаційна психологія : посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / Галина Миколаївна Бойко. – Полтава : АСМІ, 2007. – 240 с.

Статті у наукових фахових виданнях

3. Бойко Г. М. Інтегроване навчання студентів, хворих на дитячий церебральний параліч на факультативних заняттях з плавання / Г. М. Бойко // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Науково-методичний зб. : Вип. 5/ [за ред. В.І. Бондаря, В.В. Засенка]. – К. : Науковий світ, 2004. – С. 191–194.
4. Бойко Г. М. Мета, завдання та основні етапи психореабілітаційної допомоги хворим та інвалідам / Г. М. Бойко // Імідж сучасного педагога. – 2005. – № 9–10. – С. 78–81.
5. Бойко Г. М. Теоретичні засади і структура організації психологічного супроводу підготовки спортсменів-інвалідів різних нозологічних груп / Г. М. Бойко // Теорія та методика фізичного виховання і спорту – 2006. – № 4. – С. 81–84.
6. Бойко Г. М. Теоретичні та практичні аспекти впровадження системи супроводу інтегрованого навчання студентів з обмеженими можливостями / Г. М. Бойко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту, 2006. – № 2. – С. 9-14.
7. Бойко Г. М. Дослідження самооцінки спортсменів-інвалідів різних нозологічних груп / Г. М. Бойко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту, 2006. – № 12. – С. 10-16.
8. Бойко Г. М. Психологічна класифікація спортсменів з вадами розумового та фізичного розвитку / Г. М. Бойко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2006. – № 5. – С. 8–13.
9. Бойко Г. М. Вплив індивідуально-психологічних особливостей на здатність плавців високої кваліфікації до самореалізації у спортивній діяльності / Г. М. Бойко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2007. – № 12. – С.18-22.
10. Бойко Г. М. Дослідження тривожності спортсменів-інвалідів: теоретичний аналіз проблеми / Г.М. Бойко // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2007. – № 4. – С. 97-104.
11. Бойко Г. М. Психологічна структура спортивної діяльності плавців у паралімпійському спорті / Г. М. Бойко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2007. – № 9. – С. 19–24.

12. Бойко Г. М. Психологічне здоров'я як фактор успішної особистісної та професійної самореалізації спортсменів-інвалідів / Г. М. Бойко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2007. – № 5. – С. 196–202.
13. Бойко Г. М. Самооцінка спортсменів-інвалідів: теоретичний аналіз проблеми / Г.М. Бойко // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2007. – № 2. – С.87-91.
14. Бойко Г. М. Особливості супроводу підготовки спортсменів із вадами інтелекту: теоретичні аспекти / Г. М. Бойко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2007. – № 2. – С.12–17 .
15. Бойко Г. М. Концептуальні засади системи супроводу підготовки спортсменів-інвалідів високої кваліфікації / Г. М. Бойко // Молода спортивна наука України: зб. наук. праць в галузі фізичної культури та спорту: анотації, зміст та допоміжні індекси. – Т. 2, вип. 11. – Львів : НВФ «Українські технології», 2007. – С. 67–68.
16. Бойко Г. М. Особливості психолого-педагогічного супроводу плавців у паролімпійському спорті / Г. М. Бойко // Теорія та методика фізичного виховання. – 2008. – № 3. – С. 44–50.
17. Бойко Г.М. Дослідження тривожності плавців високої кваліфікації в паролімпійському спорті / Г. М. Бойко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2008. – № 2. – С. 12–19.
18. Бойко Г.М. Зміст і функції психолого-педагогічного супроводу підготовки плавців із вадами зору, опорно-рухового апарату, розумового розвитку / Г. М. Бойко // Вісник Прикарпатського університету. Серія : Фізична культура. – 2008. – Вип. 6. – С. 97–104.
19. Бойко Г.М. Психологічні особливості спортивної діяльності плавців у паролімпійському спорті / Г. М. Бойко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2008. – № 3. – С. 25–29.
20. Бойко Г.М. Психодіагностика в системі психолого-педагогічного супроводу підготовки плавців високої кваліфікації у паролімпійському спорті / Г. М. Бойко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2008. – № 5. – С. 13–16.
21. Бойко Г. М. Психолого-педагогічний супровід підготовки плавців у паролімпійському спорті як наукова проблема / Г. М. Бойко // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки. – 2008. – № 55. – Т. 1. – С. 132–136.
22. Бойко Г. М. Дослідження структури мотивації плавців високої кваліфікації різних нозологій / Г.М. Бойко // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2008. – № 1. – С. 77-85.
23. Бойко Г. М. Особливості супроводу змагальної діяльності спортсменів-інвалідів / Г. М. Бойко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2009. – № 9. – С. 18–23.
24. Бойко Г.М. Технологія практичної реалізації системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності плавців у паролімпійському спорті / Г. М. Бойко //

Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2009. – № 6. – С. 19–22.

25. Бойко Г. М. Визначення ефективності функціонування групового суб'єкта спортивної діяльності у спорті інвалідів / Г. М. Бойко // Слобожанський науково-спортивний вісник. – 2009. – № 2. – С. 129–132.

26. Бойко Г. М. Критерії ефективності системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності спортсменів-інвалідів / Г. М. Бойко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2009. – № 7. – С. 22–26.

27. Бойко Г. М. Критерій психологічної ефективності реалізації системи психолого-педагогічного супроводу у спорті інвалідів / Г. М. Бойко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2010. – № 2. – С. 23-26.

28. Бойко Г. М. Корекційна спрямованість психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності спортсменів високої кваліфікації у спорті інвалідів / Г. М. Бойко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2010. – № 11. – С. 12–20.

29. Бойко Г. М. Визначення базового змісту психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності сліпих і слабозорих плавців у паралімпійському спорті / Г. М. Бойко // Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки, 2011. – Випуск 5 (13). – С. 29-40.

30. Бойко Г. М. Дослідження особистісних якостей плавців із порушеннями психофізичного розвитку / Г. М. Бойко // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова, 2012. – (Серія 19: «Корекційна педагогіка та психологія»). – Вип. 21. – С. 22-26.

31. Бойко Г. М. Технологія реалізації системи психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності плавців із порушеннями опорно-рухового апарату / Г. М. Бойко // зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : серія соціально-педагогічна. – Вип. 20. – Ч. 2. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2012. – С. 245-254.

**Статті в збірниках наукових праць, матеріали наукових конференцій,
методичні праці**

32. Бойко Г. М. Технологія інтегрованого навчання осіб з особливими потребами / Г. М. Бойко // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: IV міжнар. наук.-практ. конф., 22–23 листоп. 2003 р. : тези допов. – К. : Ун-т „Україна”, 2004. – С. 97–98.

33. Бойко Г. М. Теоретико-методологічні засади та зміст курсу «Реабілітаційна психологія» / Г. М. Бойко // Перспективи реформування предмета «Фізичне виховання» у вищих навчальних закладах України III – IV рівнів акредитації: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (17–18 листопада 2004 р.). – Полтава : ПДПУ ім. В.Г. Короленка, 2004. – С.31–34.

34. Бойко Г. М. Інтегроване навчання студентів з особливими потребами на факультативних заняттях плаванням / Г. М. Бойко // Конструктивні підходи в забезпеченні єдності навчально-виховного процесу фізичного виховання різних

- ланок освіти : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21–22 квітня 2004р.). – Полтава : ПДПУ ім. В.Г. Короленка, 2004. – С.172–175.
35. *Бойко Г. М.* Контроль за динамікою спеціальної працездатності плавців із порушеннями опорно-рухового апарату / Г. М. Бойко // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: V міжнар. наук.-практ. конф., 22–23 листоп. 2004 р. : тези допов. – К. : Ун-т „Україна”, 2004. – С. 354–355.
36. *Бойко Г. М.* Основні аспекти психологічного супроводу підготовки спортсменів-паралімпійців / Г. М. Бойко // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: V міжнар. наук.-практ. конф., 23–24 листоп. 2005 р. : тези допов. – К. : Ун-т „Україна”, 2005. – С. 163 – 165.
37. *Бойко Г. М.* Психологічний супровід підготовки спортсменів-паралімпійців / Г. М. Бойко // Методологія сучасних наукових досліджень : міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених / заг. ред. І. Ф. Прокопенко. – Харків : ХПУ, 2005. – С.8.
38. *Бойко Г. М.* Класифікація спортсменів із розумовими та фізичними вадами : метод. реком. / Галина Миколаївна Бойко. – Полтава : ШЕП, 2004. – 11 с.
39. *Бойко Г. М.* До проблем визначення змісту психологічного супроводу підготовки спортсменів-інвалідів / Г. М. Бойко // VII міжнар. наук.-практ. конф., 23–24 листоп. 2006 р. : тези допов. – К. : Ун-т „Україна”, 2006. – С. 40–41.
40. *Бойко Г. М.* Проблеми впровадження реабілітаційно-спортивного супроводу навчання студентів із особливими потребами / Г. М. Бойко // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : зб. наук. праць. № 4 (6). – К. : Ун-т „Україна”, 2007. – С. 251–254.
41. *Бойко Г. М.* Концептуальні засади психолого-педагогічного супроводу підготовки спортсменів-інвалідів / Г. М. Бойко // Шевченківська весна : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених. – Вип. 5. – Ч.2 / За заг. ред. проф. О.К. Закусила. – К. : ВЦ „Принт-центр”, 2007. – С. 9-12.
42. *Бойко Г. М.* Мотивація спортивної діяльності плавців у паралімпійському спорті / Г. М. Бойко // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: VIII міжнар. наук.-практ. конф., 21–23 листоп. 2007 р. : тези допов. – К. : Ун-т „Україна”, 2007. – С. 234 – 235.
43. *Бойко Г. М.* Паралімпійський рух на Полтавщині – історія та сучасність / Г. М. Бойко // Спортивний літопис Полтавщини: сторінки історії, славетні імена : зб. наук. праць 1 наук.-практ. конф. [„Бутовські читання”], 23 бер. 2007 р. – Полтава : СПДФО Говоров, 2007. – С. 142–148.
44. *Бойко Г. М.* Планування навчально-тренувального процесу з урахуванням особливостей особистісного розвитку інвалідів, які займаються спортом / Г. М. Бойко // Вища освіта України : теоретичний та науковий часопис. – № 2 – К., 2007. – С. 143–145.
45. *Бойко Г. Н.* Задачи коррекции психологического здоровья пловцов как фактора их успешной самореализации в современном паралимпийском спорте / Г. Н. Бойко // Современный олимпийский спорт и спорт для всех: XI Междунар. конгресс, 11-12 окт. 2007 г. : тезисы докл. – Минск : БГУФК, 2007. – Ч. 1. – С. 468–470.

46. *Бойко Г. М.* Психодіагностика в системі супроводження підготовки пловців с порушеннями інтелекту / Г. М. Бойко // Современный олимпийский спорт и спорт для всех : материалы XII Междунар. конгр.. – М. : Физическая культура, 2008. – Т. 2. – С. 24–25.
47. *Бойко Г.М.* Вплив сенсорних, моторних та інтелектуальних порушень на здатність особистості до самореалізації у спортивній діяльності / Г. М. Бойко // Проблеми фізичного здоров'я фахівця ХХІ століття : III Всеукр. наук.-практ. конф., 12 груд. 2008 р. : матеріали виступ. – Кіровоград, 2008. – С. 37-41.
48. *Бойко Г.М.* Особливості реалізації програм психологічної підготовки спортсменів-інвалідів / Г. М. Бойко // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: IX міжнар. наук.-практ. конф., 26–27 листоп. 2008 р. : тези допов. – К. : Ун-т „Україна”, 2008. – С. 336–337.
49. *Бойко Г.М.* Специфіка спортивної діяльності плавців у паролімпійському спорті / Г.М. Бойко // Інноваційний розвиток середовища життєдіяльності людини : матер. V Всеукр. наук.- практ. конф. 24-25 квіт. 2008 р. : тези допов. – Полтава : ПЕП, 2008. – С. 50 – 52.
50. *Бойко Г. М.* Психологічна складова в системі психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності плавців у паролімпійському спорті / Г. М. Бойко // Інновації в освіті, науці та виробництві : VI всеукр. наук.-практ. конф., 23–24 квіт. 2009 р. : стаття. – Полтава. : ПЕП, 2009. – С. 75–78.
51. *Бойко Г. М.* Изучение профессиональной эффективности группового субъекта спортивной деятельности в спорте инвалидов / Г. М. Бойко // Научные исследования в сфере физической культуры и спорта: мониторинг, технологии и методики : материалы Всерос. науч.-практ. конф. (26-27 ноября 2010 г.) / Мин-во спорта, туризма и молодеж. полит. РФ, ФГОУ ВПО «Чурапчинский госуд. ин-т физич. культ. и спорта». – Чурапча : Чурапчинский госуд. ин-т физич. культ. и спорта, 2010. – С. 23-26.
52. *Бойко Г. М.* Аналіз психологічної структури спортивної діяльності плавців у спорті інвалідів // Вісник університету «Україна» : серія реабілітація та рекреація. – № 1. – 2010. – С. 76-81.
53. *Бойко Г. М.* Психолого-педагогічний супровід у системі підготовки спортсменів високої кваліфікації у спорті інвалідів / Г. М. Бойко // Матеріали II Міжнародної електронної науково-практичної конференції «Психолого-педагогічні та медико-біологічні питання організації занять у фізичному вихованні та спорті» 29 квітня 2011 р. – Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2011. – С. 386-389.
54. *Бойко Г.М.* Дослідження динаміки тренуваності плавців із порушеннями психофізичного розвитку / Г. М. Бойко // Економічні, правові та соціально-гуманітарні процеси в Україні: теорія, методологія і практика : матеріали Всеукр. науково-практич. інтернет-конф. (22-23 березня 2012 р.). – Полтава : Інтерграфіка, 2012. – С. 469-472.
55. *Бойко Г. М.* Особистість і діяльність у сучасному паролімпійському спорті // Людина, природа, техніка : матеріали II Всеукр. міждисциплінарн. Конференції (16-17 квітня 2012 р.). – Полтава : ПДПА, 2012. – С. 7-8.

АНОТАЦІЇ

Бойко Г.М. Психолого-педагогічний супровід осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паралімпійському спорті. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2012.

У дисертації вперше комплексно досліджено проблему психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку як підсистеми цілісної системи підготовки спортсменів у паралімпійському спорті, що реалізується в умовах функціонування специфічних групових суб'єктів спортивної діяльності; здійснено її теоретико-методологічний та емпіричний аналіз. Визначено та проаналізовано особливості психічного та особистісного розвитку спортсменів із порушеннями зору, опорно-рухового апарату, розумового розвитку та доведено необхідність створення спеціальних психолого-педагогічних умов, дотримання яких забезпечить ефективність тренувальної та змагальної діяльності спортсменів.

Здійснено розробку концепції та створено систему психолого-педагогічного супроводу спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку, а також технологію її практичної реалізації в системі підготовки спортсменів у паралімпійському спорті, що ґрунтується на дотриманні специфічних психолого-педагогічних умов.

Ключові слова: спортсмени, порушення психофізичного розвитку, спортивна діяльність, психолого-педагогічний супровід, корекція, система.

Бойко Г.М. Психолого-педагогическое сопровождение лиц с нарушениями психофизического развития в паралимпийском спорте. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.03 – коррекционная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2012.

В диссертации представлено результаты комплексного изучения проблемы психолого-педагогического сопровождения спортивной деятельности лиц с нарушениями психофизического развития как необходимой составляющей системы подготовки спортсменов в паралимпийском спорте. В результате исследований впервые определены теоретико-методологические основы и детерминанты спортивной деятельности (психологические, соматические, социальные) спортсменов с нарушениями зрения, опорно-двигательного аппарата, умственного развития, которые лимитируют их возможности к эффективному выполнению тренировочной и соревновательной деятельности; определены особенности и раскрыто содержание педагогической и психологической составляющих психолого-педагогического сопровождения соревновательной деятельности спортсменов в паралимпийском спорте.

Определено содержание и компонентная психологическая и педагогическая структура соревновательной деятельности спортсменов в паралимпийском спорте, выведена зависимость между характером и тяжестью сенсорных, моторных и интеллектуальных нарушений спортсменов и объемом специфического психолого-педагогического сопровождения их спортивной деятельности.

На основании результатов эмпирических исследований выявлены и охарактеризованы особенности психического и личностного развития спортсменов с нарушениями зрения, опорно-двигательного аппарата, умственного развития, а также доказано наличие позитивного влияния спортивной деятельности на личностное развитие спортсменов высокой квалификации в паралимпийском спорте.

Впервые выполнено теоретическое обоснование и разработку концепции и создание системы психолого-педагогического сопровождения лиц с нарушениями психофизического развития в паралимпийском спорте, реализация, которой обеспечивается в процессе межличностного профессионального общения и взаимодействия специфических групповых субъектов спортивной деятельности в паралимпийском спорте.

Осуществлена разработка технологии практической реализации системы психолого-педагогического сопровождения спортсменов с нарушениями психофизического развития в паралимпийском спорте. Предложенная технология предусматривает возможность учета как типичных нозологических, так и индивидуальных особенностей каждого спортсмена, ориентации психолого-педагогического сопровождения спортивной деятельности лиц с нарушениями психофизического развития на раскрытие их личностного и профессионального (спортивного) потенциала в процессе тренировочной и соревновательной деятельности. Реализация технологии осуществляется в соответствии со специфическими требованиями к структуре соревновательной деятельности, что обусловлены функциональным классом спортсмена и особенностями конкретной соревновательной дисциплины в паралимпийском спорте.

В результате проведенных исследований выявлены и детально охарактеризованы психолого-педагогические условия эффективного функционирования пролонгированных и локальных групповых субъектов спортивной деятельности в паралимпийском спорте.

Определена интегральная характеристика, осуществлена разработка и обоснование критериев эффективности системы психолого-педагогического сопровождения тренировочной и соревновательной деятельности спортсменов в паралимпийском спорте; выделена и осуществлена характеристика ключевых составляющих сопровождения (педагогическая и психологическая); раскрыты психолого-педагогические условия (организационное, диагностико-аналитическое, коррекционно-воспитательные, акмео-аксиологическое), выполнение которых способствует формированию прогнозируемого уровня готовности лиц с нарушениями психофизического развития к эффективной соревновательной деятельности и его реализации в процессе ответственных стартов.

Результаты интегральной оценки практической реализации системы подтверждают ее эффективность, что указывает на правомерность теоретических и методологических положений разработанной концепции психолого-педагогического сопровождения спортивной деятельности лиц с нарушениями психофизического развития в паралимпийском спорте.

Ключевые слова: спортсмены, нарушения психофизического развития, спортивная деятельность, психолого-педагогическое сопровождение, коррекция.

Boyko G.N. Psychological and pedagogical support sportsmen with psychophysical development of Paralympic sport. - Manuscript.

Dissertation in getting a doctor degree scientific of pedagogical sciences in specialty 13.00.03 – correctional pedagogy. – The National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov. – Kiev, 2012.

For the first time a comprehensive investigation of psychological and pedagogical support sports activities sportsmen of psychophysical development as a subsystem of an integrated system of training athletes in the Paralympic sports, implemented in a specific group of subjects functioning sports activity, by its theoretical and methodological and empirical analysis. Identified and analyzed the features of mental, personal and social development of sportsmen with visual impairments, disorders of the musculoskeletal system, mental development and the necessity of special educational conditions, compliance with which will ensure the effectiveness of training and competition of athletes.

The author has made the development of concepts and a system of psychological and pedagogical support sports activities sportsmen of psychophysical development, and technology to its practical implementation in training sportsmen in Paralympic sports, based on compliance with specific pedagogical conditions.

Key words: sportsmen with violation of psychophysical development, sports activities, psycho-pedagogical support, correction, the system.